

Coll. 10.

briet 16 pltn.

Bossé 1602-1676 painter and engraver.

Nederlandsche vertaling van

Bossé's "Traicté des Manières
de graver en taille douce sur
l'acier." Paris 1645.It is the earliest practical
 treatise on the art of
 engraving.

L.

The fourth part is important as it deals with the intaglio process, the construction of the press, giving instructions for inking the plates and obtaining printing effects.

Schlösser. Kunstlitt. p. 556

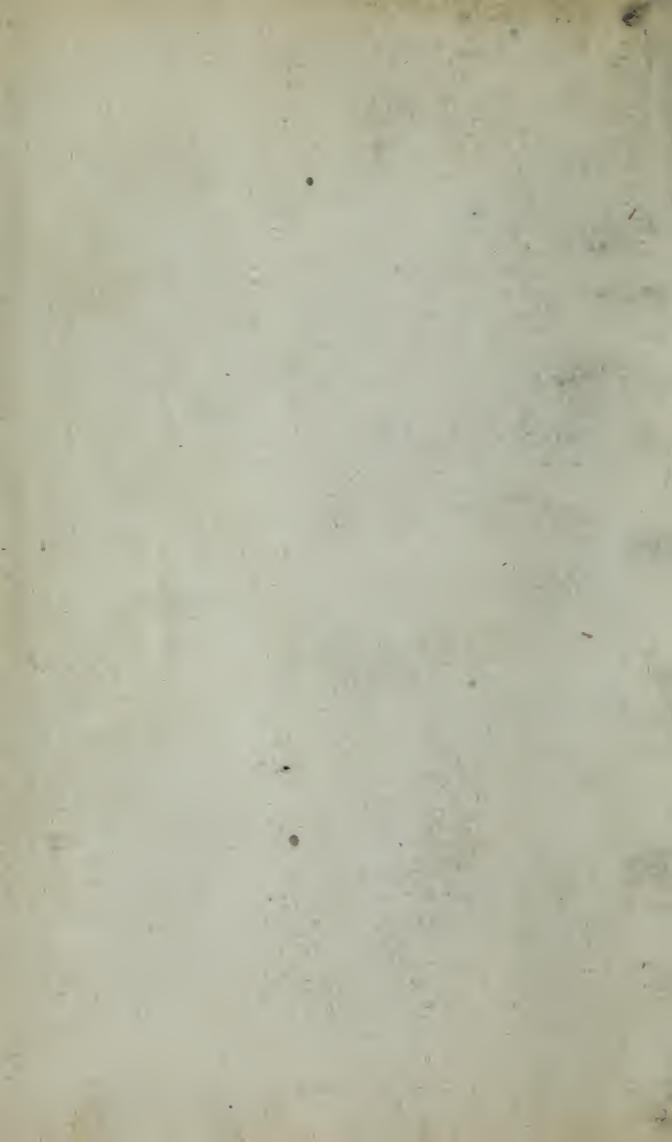
Hind. History of engraving and etching (1923, 1925) pp. 163, 395 etc.

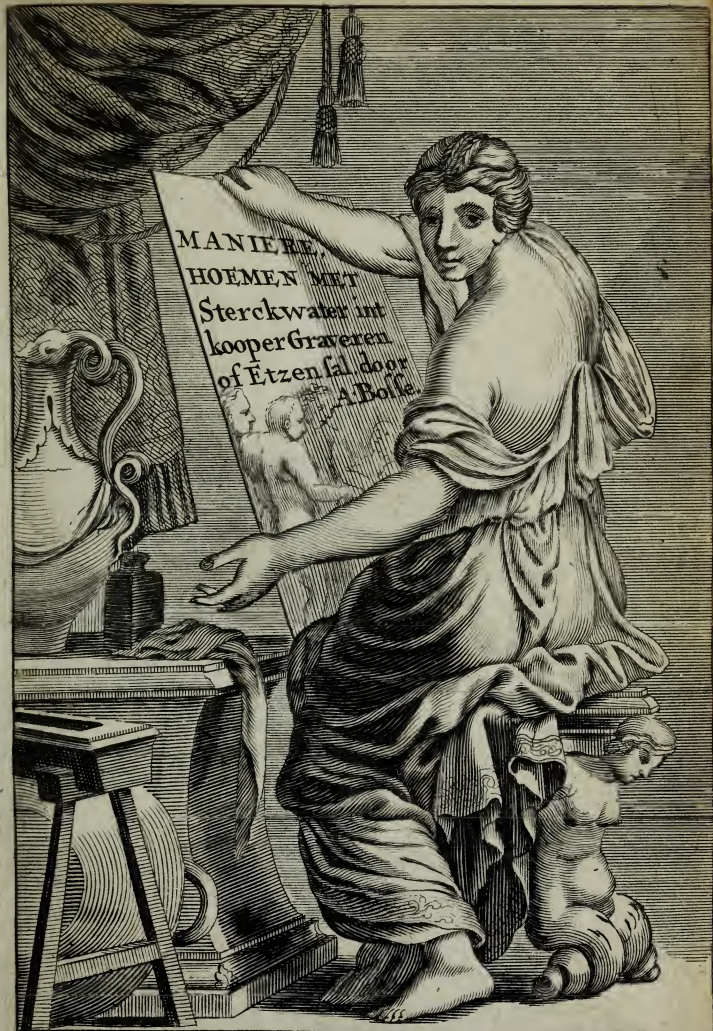
Dupleix. Cat. Basse 534-52.

H. C. Lewis. Some Bibliogr. of books in English relating to Engraving p. 15.

T'AMSTERDAM.
Bij Jacob van Meurs *Plaetsnyder en Boeckverkoper*
in de Nieuwestraat in de Stadt Meurs. A^o 1662.

TRACTAET

I N

Wat Manieren men op Root Koper
Snijden ofte Etzen zal :

D O O R

*De Middelen der Stercke-Wateren,
ende Harde- en Zachte-*

VERNISSEN ,

Ofte

G R O N D E :

Als mede

De Manieren der zelve Plaeten te Drucken;
de Pars te maecten, ende andere dinghen,
behelzende de zelve Konsten.

In't Fransch beschreven door

A. B O S S E ,

Kopere Plaet-snijder.

In't Nederduyts overgezet door P. H.

P A M S T E R D A M ,

By JACOB VAN MEURS, Boeckverkooper
en Plaet-snijder, in de Nieuwe-straet, in de
Stadt Meurs. Anno 1662.

TRAVEL

in

the ...

...

MINISTRY

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

A E N D E
L I E F - H E B B E R S
D E Z E R
K O N S T.

M Y N H E E R E N ,

*Ademael U E. het Kopere-
Plaet - snijden bemindt , dat
het Graveerzel met Sterck-
water op verscheyde wyze ge-
maeckwt wordt , ende dat vele onder u
een groote begeerte betuygen te hebben,
om te weten de manier die ick gebruyck.
Ick hebbe gedocht dat het U E. niet
on-aenghenaem zoude zyn , de zelve
verklaert te sien , met alle de vry-
moedigheydt , endenaecktheyt die mijn
mogelyck is gheweest , op dat de ghe-
nen die zich tot deze oeffeninge , en-
de tÿt-verdrÿf zullen willen begeven,
daer in , van haer zelve , zoo het
moghelyck is eenige toe-gangh tot de
Kunst konnen vinden ; ende om de ge-
nen die daer in uyt-munten te noodi-
gen,*

gen, ons mede deelachtigh te maken, het gene tot haer kennisse is gekomen, ick kan wel verzekeren dat ick hier in geen andere intentie gehad hebbe, ende dat ick gantsch niet behouden, noch bewimpelt hebbe van al het gene ick daer van tot dezer ure hebbe kunnen weien: indien ick tot mijn voornemen kome te geraken, tot ghenoeghen ende danck van yeder een, zal ick zeer verheught zijn; indien niet, ick zal evel-wel voldaan hebben aen het ghevoelen die mijn, mijn leven lang, zullen doen zeggen, dat ick ben

MYN HEEREN,

U E. seer Ootmoedige ende
Gehoorfame Dienaer,

A. BOSSE.

VOOR-REDEN.

IN het voornemen dat ick hebbe alhier te handelen van de maniere in't Koper te Graveeren met Sterck-water , om de zelve daer na te Drucken , zal ick mijn zelve niet ophouden om van de Graveer-Konst in't generael te spreecken, en u te zeggen dat'er verscheyde Stoffen zijn , waer in dat men Graveert , als in Steen , Glas , Hout , Metalen, uitgeholt, verheeven, en in andere Stoffen, en op andere manieren , noch dat het van de oudtste is, nademael Moyse daer van geschreven heeft als van een dinck dat in zijn tijdt seer ghebruyckelijck was. Maer wat belanght het Graveeren in't Koper met het Graveer-yzer ofte met Sterck-water , oft veel eer aengaende de

handclinge, Kopere-plaeten met Inckt of andere vochtigheydt te drucken, daer is geen zeeckerheydt dat zy de Letterdruck zoude voor gegaen hebben, mits dien mender geen overschot van een vindt, gelijk men van andere soorten ziet, te weten Graveerzelen, verlichtingen, en van handt-schriften.

Om dan alleen te blijven by het Graveeren in 't Koper, men snijdt op de Platen, als van Koper, Yzer, ende andere Metalen, maer gemeynelijcker van root Koper, ende men Graveerter op in twee manieren, d'eene met de enkele Graveer-zyer, ende d'andere door de middel van het Sterck-water, ende 't schijnt dat die met het Graveer-zyer ouder zy, ende dat hy oorfaeck heeft gegeven die met Sterck-water uit te vinden, om te bezoeken de zelve na te bootsen, ende om de waerheydt te zeggen, men heeft het zoodanigh aengenomen, ende men is zoo verre met die van het Sterck-water gekomen, dat'er zoodanighe af-druckzels zijn daer men veel moeyte heeft de zelve te kunnen onderschey-

V O O R - R E D E N .

ſcheyden , uyt die gene welcken met het Graveer-yzer gemaect zijn , ten minſte in veel van haer deelen , het geen mijn doet vermoeden dat de Konſten niet al op een tijdt tot haer volmaecktheyt zijn gebracht , gelijk vele van de zelve hendaeghs zijn ende dat de gene die haer daer toe hebben begeven , van tijdt tot tijdt daer yets toe gedaen hebben , zoo dat men kan zeggen d'een aen d'ander verplicht te zijn ; wat mijn belanght, ick bekenne mijn zeer verbonden aen meenige die gearbeidt hebben tot de volmaecktheydt van op het Koper te Graveeren met Sterck-water, om dat ick veel van deſe Kunſt geleert heb ; haer werck ziende , boven al van de geenene die ick hier na noemen zal.

Het onderſcheydt tuſſchen de manieren met het Graveer-yzer of met Sterck-water te Graveeren , is dat men met het yzer ſnijt , ende als een Spaender uit de gheſnede Linie haeldt, telkens dat men Graveert ; ende met Sterck-water haeldt men eerſtelijck met een punt van een naeldt ofte ſtift 't Vernis af , waer mede

V O O R - R E D E N .

men de Plaet bedeckt heeft, ende altemets een weynigh Koper mede, daer naer bijt het Sterck-water de rest voort uyt.

Maer wat belanght daer na de Figuren daer af te drucken, de maniere van het een is het ander gelijk, ende daer en is gantsch geen onderfcheyt tuffchen.

D'eerfte onder de gene daer ick aen verplicht ben, is, *Zimon Frisius*, Hollander, de welcke na mijn oordeel een groot roem in deze Konft behoort te hebben, ten aenzien dat hy de Punt heeft ghehandelt met een groote vrygheyte ende in zijn snijden de zuyverheyte ende vastigheyde van het Graveer-yzer na gevolght, 't geen men in veel van zijn wercken kan sien, ick verfta alleenlijck de zuyverheyde der trecken met Sterck-water, latende de Uitvindingen, ende de Teecken-konft aen een kant, zijnde mijn voornemen niet daer af te handelen. De zelve *Frisius* gebruikte zachte Grondt, ende Sterck-water, waer mede de Rafineerder de Metalen fcheyden.

V O O R - R E D E N .

Na hem hebben wy *Mattheus Merian* Switzer, de welcke heeft na mijn gevoelen, zoo schoone wercken hoe zuiver ende gelijk met Sterck-water gemaect, als het mogelijk is te doen; ende men zoude kunnen zeggen, dat zoo hy de eynden van zijn Afleringen, de welke het meeste verlicht moet zijn, fijnder ende dunder gheweest waer, het zoude beter ende netter wesen, maer het gheen men in zijn wercken te begheeren vindt, is dat het eyndt van zijn snijdzal te kort ophouden, 't gheen de Klaerfiende te kennen gheeft dat het met Sterck-water is.

Hy heeft oock de Zachte Grondt gebruickt, ende de zelve Sterck-water van af-scheydinge.

Na die is gekomen *Jaques Callot* Lotteringer, de welck deze Konst zeer tot haer volmaecktheyt heeft doen komen, ende zoodanigh dat men mach zeggen dat hy het tot 't hooghste Punt heeft gebracht daer men het zoude kunnen brengen, voornamentlijck de wercken in 't kleyn, hoewel hy der eenige in 't groot

V O O R - R E D E N .

foo stoutelyk gegraveert heeft als het mooghelyk is te doen , en 't en ware dat zijn drift hem gedragen heeft tot de kleyne Figuren , hy soude onghetwijffelt met Sterck-water in 't groot alles ghemaect hebben dat met het graveer - yser te doen is , gelijk dat in veele van zijn wercken te sien is , ende voornamentlyk in eenige Prenten die hy te Florentia gemaect heeft , in de welcke ick noch diergelijke niet en sie.

Hy heeft de harde Vernis gebruyckt , ende het selve Sterck-water , waer af ick hier na handele , ende de welcke ick gebruycke.

Wat mijn belanght , ick bekenne dat de grootste swarigheydt , die ick met Starck-water te graveren gevonden hebbe , is kromme , groote , dicke en fijne Afseeringe te maken , gelijk of 't met een graveer-yzer gesneden waer , ende waer af de Platen so langh in den druck konnen blyven.

Ende my dunckt dat het voornaemste ooghwit , dat die gene , welcke graveren of willen graveren , met Sterck-

V O O R - R E D E N .

water hebben , is om haer werck te doen vertonen als of het met den graveer-yfer uytgewerckt was. Ende om het selve te doen , dunckt my datse moeten forgh dragen dat de nettigheyt waergenomen werdt van eenige van de uytsteeckenste Werck-basen met den graveer-yfer , als daer zijn van *Sadellers*, *Vilamene*, *Swaenenburgh* , ende meer andere , wiens heerlijcke trecken ick hoogh achte, want om naer te volgen een Graveerder, waer het gegraveerde met den graveer-yfer sich niet anders vertonen sal als of het met Starck-water gedaen waer , sien ick weynigh kans toe.

Al-hoe-wel ick nu geen verhael make van veel andere, als van *Marc Anthoine*, *Corneille Cort*, *Augustin Carrace*, dat en is niet om dat ick haer niet voor uytsteeckende Meesters houde, ende meerder als van de grootste kennisse in dese Konst; maer om (gelijck hier te vooren geseght hebbe) dat ick geen andere meninge hebbe, als om hier voor te stellen aen die gene, welcke met Starck-water willen graveren, een middel om

nette

V O O R - R E D E N .

nette Sneden of Trecken te maken, ende hoewel *Cort* ende *Carrace* seer net gegraveert hebben, so dunckt my nochtans datse dagelijcks sich soo suyver niet en vertonen, als wel die ick genoemt hebbe hier te voren.

Mede is het niet om dat ick de werken met Starck-water gedaen, so hoogh soude prijsen, die dese suyverheyt niet hebben, maer in tegendeel soo achte ick grotelijcx een menigte van schoone stucken die alreê gemaekt zijn, en noch alle dagen gemaekt worden met Sterk-water.

Maer een yder zal met mijn toestaen, dat het eerder is, de uitvindinge de schoone trecken, van die gene welckze gemaekt hebben, diese doen achten, als wel de zuyverheydt van het Graveren, en gelooft datze die gene diese Gegraveert hebben, grooter Wetenschap in de Konst hadden gehad, zy daer van zouden hebben gedient.

Wat my belangt, ick zoude wenschen dat alle de uitstekende Schilders, en Teikeners, zich tot deze maniere van Graveren wilden begheven, om daer doot
mid

V O O R - R E D E N .

middel te bekomen meerder uitnemende stücken te kunnen krygen ; waer van wy nu berooft blyven, ende om die gene, welcke verlangen hebben om yets zuivers te verkrijgen. Ick meene dat 't meesten-deel zullen toe-stemmen, dat haer niet zoo zeer af-geschrickt heeft, als de zwarigheyt om tot haer voornemen ten eersten te komen, ende dat haer zinnen elders bezich zijnde in andere zaecken, zy de tijt niet en hebben om haer aen een Konst te binden, die zoo lange tijdt van nooden heeft, niet alleen om het effen stellen der Sneden, ende de groote zuiverheyt diese moeten hebben: maer om te vermyden vele toevallen, die daer voor komen als men den Vernis maken zal, ende op de Plaet doen, om in het werken de selve te bewaren, het Sterckwater daer op te doen, en andere swarigheden.

Nu, my naer mijn vermogen bevlytigt hebbende, dese swarigheden wech te nemen, waer van niemant by openbaer schrift tot dese uur toe gehandelt heeft, so heb ik gedacht dat ik aen vele geen on-aengenamen dienst soude doen, het licht
te

V O O R - R E D E N .

te brengen een middel, waer van ick my diene, ende foodanige als ick tot noch toe hebbe uytgevonden, waer toe ick sonder veel moeyte niet gekomen ben om dat het niet geschiet is als door een naerstige vergelijkinge der wercken ofte afdruckzels; welcke vele, door dese Konste, soo goede als quade ghemaeckt hebben, van welcke de goeden my hebben doen trachten vorder te gaen, ende de quade my de kennisse van veel ghebreecken ende toevallen, die ick heb soecken te mijden; gegeven hebben, ende om dat ick als vast gestelt hebbe, dat het Starck-water noyt kan overtreffen de suyverheyt van nette graveer-yser, soo sal dit echter niet beletten dat die noch verder kunnen gaen, het selve doen, in welcken geval zy niet weynigh danck sullen begaen, ende wat my belanght, ick hoop dat mijn openhartigheyt een yder verbinden sal my meerder t'onderwijsen, aen welcke ick my hooghgelijck verbonden sal achten.

Het sal my dan genoegh zijn, dat dit
kley-

V O O R - R E D E N .

kleyne werckje aen eerlijcke Lief-hebbers, die in dese Konst haer oeffenen, dienen sal, als een Wegh-wijser, om op te soecken het gene haer uyt de gedachten gegaen is.

Het soude kunnen zijn dat vele die haer tot dese Konste quamen te begeven, meerder ghenegentheyt soudent hebben om vaerdiger te graveren, als wel aen dese, welcke soo groote nettigheyt en effenheyt der Sneden, ende by gevolg welcke zoo ras om te doen noch zoo licht niet zoude kunnen zijn; nochtans zo sal dit dese niet beletten, dat ick hier zal segghen haer zin te volgen, ofze die trecken dun aen't eynde, of wel dick. Ende het is altydt van nooden in't een zoo wel als het andere dat het Koper goet zy, en effen, waer op men Graveren zal, als mede dat den Grondt goet zy, ende wel op de Plaet gestreeke, ende dat het Sterck-water, ende andere dinghen meer uytghelezen ende naerstigh uytghesocht zijn: indien dat niemandt zich aen dit mijn Tractaetje wil binden zoo zal ick nochtans mijn meeninge

V O O R - R E D E N .

ninge uytgewerckt hebben , welcke is om aen den dag te brengen en aenwyfen den middel hoe ick gemeenlijck Gra-veer ; ende zoo daer ymandt is dien het zal komen te dienen , zal ick zeer verblijt zijn van sijn vergenoegen in dit, en in alle andere dingen.

I N-

I N - H O U D T

V A N D I T

T R A C T A E T .

*I*ck heb kennisse van twee soorten van Vernis, of Eij-Grondt; ende tweederley aert van Sterck-water, welcke ick yder op haer beurte beschrijven zal.

De eerste soort van Grondt kont wezende, blijft in de gedaente van vetten Olye, ofte doorschijnende Syroop roodachtigh van koleur, ende op de Plaet gestreken ende gedrooght zijnde, (als geseght zal worden) tot datse hard word, noemt mense harden Grondt.

De andere slach van Grondt kont wezende, vertoont haer als Pick, ofte swart Was, en op de Plaete gestreken zijnde, doet men niet als de zelve wit of swart te maken (gelijck als ick zeggen zal) zonder droogen, zoo datze haer weeckheydt bewaert, ende daerom noemt mense sachte Grondt.

De eerste soort van Sterck-water is gemaect van Azijn, Spaens-groen, Salarmoniack, gemeen Zout, onder een gemenght, ende om dat men het zoodanig niet verkoopt, zal ick de maniere, om het zelve te maken, beschrijven.

De tweede soort is ghemaect van Virioel, Spaens-groen ende Salpeter, ende zomtjids Berg-Aluyn, wel gedistileert onder malkanderen. Dit

is het Zelve dat de Rafineerders gebruycken, om het Goudten Zilver, en Koper van een te fcheyden, het welck zy anders fcheyd-water noemen, ende om dat men het bekomen kan by de Rafineerders, zal ick het Zelve niet befchryven hoe men dat maken moet.

Dit Sterck-water Zoo gediftileert zijnde, ofte het Scheyd-water is niet bequaem, als tot den fachten Grondt, ende en deugt niet tot het harde, alzo het 't zelve zoude doen opdrijven.

Het andere, dat is goet tot alle foorten van Gront, weeck en hard, om dat het geen van tweeen doet opdrijven.

Ick heb in dit Traectaet my wat verder uytgeftreckt, in 't verhaelen van het Graveren met de harde Grondt, als wel met weecke, ter oorfake om elat ick de harde voor beter houde, niet-te-min hebbe mede van de fachte gehandelt, om dat het in veel gelegenheden te pas komt, gelyck ghy hier naer fult konnen zien. Want mijn meninge in dit werck is, als ick gefeid hebbe, uit te leggen alle de manieren, welke my bekent zijn, om in het Koper te doen inbijten door Sterck-water, ende daerom ziet de ordre ofte voet die ick houde, ick zalze u vervolgens verhaelen.

TRAC-

TRACTAET,

In wat manieren men op root Kopper Snijden ende Etzen zal.

C A P. I.

*Hoe men den harden Grondt maecken,
en met Sterck-water in't root Kopper inbijten zal.*

Neemt vijf oncen Griecx Peck; ofte by gebreck van het selve Burgondisch Peck, ende vijf oncen Tyrische Hers, ofte zoo dat niet te bekomen is, gemene Hers.

Menght dese twee dingen wel te zamen in een nieuwen Verglaesden Pot, en setse op een middelmatig vyer; zoo wanneer dese twee dingen wel vermengt zijn, zoq doet 'er vier oncen goede Neut-olije by, roert het onder een, een half uur langh, laet het dan zoo lang koocken tot dat het als een koleurde Syroop wordt, en koel geworden zijnde, zich als een draedt laet uit-trecken. Neemt dan de Pot van het Vyer, ende druckt de Grondt, door een schoone Doeck in een wel verglaesde Pot,

ende bewaert het daer naer in een andere dicke Glase Vles, ofte yets anders dat door de Grondt niet ingebeten wordt.

Deſe Grondt ſal twintigh Jaer niet alleen goet blyven: maer hoe langer hoe beter worden.

Ick hebbe van *Monſieur Callot* verſtaen dat hem de Vernis al toebereydt uit Italiën geſonden worden, de welcke aldaer veel van de Schrijn-werckers gebruyckt wierdt, om haer Kaffen mede te Verniſſen: Sy noemen den ſelven Vernis *Vernicè groſſoda Lignajolii*. Den zelve Heer *Callot* heeft my van die zelve Vernis wat geſchoncken, daer ick my lange mede behulpen hebbe: maer tegenwoordig behelp ick my met die gene, die ick hier boven beſchreven hebbe.

C A P. II.

Maniere hoe men een Stop-Grondt van Oly en Ongel maken, ende daer mede de plaeten, diemen niet wil dat dieper in-gegeten worden, beſtrycken zal.

NEemt een groote of kleine Verglaefde Schotel, naer dat het toebereytsel dat men maken wil veel of weynigh is, doet in die ſchotel, een deel Boom-oly, en zetze op 't Vuyr, doet 'er dan een deel Kaersroet, ofte

Offe-

Ofse-ongel in ; zoo wanneer dat het gesmolten is , zoo neemt met een Penceel daer wat uit, ende laet eenige droppelen daer van op wat herts ofte blauwesteen vallen : als by Exempel op een koude Kopere-plaet , zoo nu de Droppelen tamelick dick ende vast zijn , zoo is 't een teken dat ghy van de Oly, ende kaers-Ongel zoo veel als het behoorde daer in gedaen hebt. Is 't nu zake dat 'et te weeck is, zoo hebt ghy te veel Oly genomen. Maer is het te hart , te veel Ongel. Hier uit kan men wel af-meten of daer meer Oly ofte kaers-ongel by gedaen moet werden.

Als men dit alles nu wel in acht genomen heeft, zoo zult ghy dit alles een goede uur lang laten koocken , op dat de Oly ende het Ongel zich wel vermengen , ende zult dit zoo lang laten koocken dat dit mengzel roodt ofte ten naesten by roodt geworden is , anders stont het te vreesen dat de Oly ofte de Ongel in het gebruycken haer mochten van een scheidten.

De reden waerom dat men Oly tot Ongel doet , is , om het Ongel weecker te maecken, om dat het zoo licht niet zoude hart worden, want men weet wel dat zoo men het Ongel alleen smolt , dat het stremmen zoude al eer men met het Penceel , het zelve ter plaetse daer men het gebruycken wilde , zoude kunnen brengen.

NOTA. Dat men des Winters meer Olye by de Ongel moet doen als des Zomers.

C A P. III.

De maniere van Sterck-water, bequaem tot harde Grondt te maken.

'k **H**Eb verhaelt dat dit Starck-water uit Azijn, *Salarmoniacum*, gemeen Zout, ende Spaens-groen gemaect wordt.

De Azijn moet van de sterckste, zuiverste, ende witste wesen die men krygen kan.

Het *Salarmoniack* moet klaer, doorluchtig, zuyver en wit zijn.

Het gemeen Zout moet mede wit zijn.

Het Spaens-groen moet wezen zuiver en droog, zonder afvijzel van Koper, of eenige andere vuyligheydt.

Hoe men het gemelde Sterck-water maken zal.

Neemt {
 3. Half-pintjens Azijn.
 6. Oncen *Salarmoniack*,
 6. Oncen gemeen Zout.
 4. Oncen Spaens-groen, of alles
 naer proportie, dat ghy veel of weinig Serck-
 water

water maken wilt , stoot het gene dat hart is wel fijn.

Doet 'et dan alles in een aerde wel verglaesde pot , die bequaem is veel meerder te konnen houden , op dat als het komt te zieden dat in de Pot is , daer niet over-loope. Deckt de pot wel toe, ende zetze op 't Vuyr , ende laet het haestig drie of viermael opkoocken zonder meer.

En wanneer u duncken zal, dat het haest zieden wil , zoo neemt de deckzel van de Pot : maer niet te vroegh , roertze met een klein Stockje , wel lettende dat het Sterck-water als de Pot op koockt , niet over en loopt, ende daerom heb ick gezeid dat de Pot groot moeste zijn , om dat als het aen de zood komt, dat als dan daer gevaer is, dan het 'er uit zoude loopen.

Als het nu twee of driemael op-gezooden heeft , zoo tilt de Pot van 't Vuyr , ende laet het Sterck-water in de gedeckte Pot koudt worden , en giet dan het koude Sterck-water in een glaese Vles , ende laet het een dagh , of twee staen eer dat ghy het gebruikte ; als het u nu in het gebruikken te sterck is , ende dat u werck verderven zoude door het op-drijven van de Grondt , zoo kondt ghy het slapper maken door het in-gieten van 1. Glas of 2. des zelvigen Azijns, die gy daer toe gebruikt hebt.

NOTA. De gedistilleerde Azijn is mede zeer treffelick om het gezeide Sterck-water te maken , ende is zoo niet onderworpen dat de Grondt opdrijven zal.

C A P. IV.

Hoe men eenigzins het goede Koper kennen zal , om daer Plaeten van te maken , ende het wel te zuiveren ende polycen al-eer-men de Grondt daer op zal doen.

TOT de Konst van in 't Koper te graveren, 't zy dat het met 't Graver-yzer geschiet, ofte wel door het Sterck-water inghebeten wordt , houdt men het roode Koper altijd voor het beste , men neemt oock wel geel Koper: maer het is te scherp ende onzuiver. Daer is noch een ander zoorte van roodt Koper dat het zelve gebreck heeft , ende derhalven niet moet gebruikct werden , om dat het gene men daer op wil doen in-byten , door het Sterck-water al te mager , ende ruig zich vertoont. Men vindt oock een andre zoorte die weeck, ende als Loot is , het welck van de rechte slach noch niet is , om dat zoo wanneer men het

Sterck-

Sterck-water daer op doet , het lange blijft staen al-eer het in-bijt, ende dat het slijmste is; doet het de Grondt op-dryven , ende maect dat de sneden oneffen zijn , ofte om beter te zeggen, zy dit by gelijckenisse: Zoo wanneer men met de pen eenige trecken maect op papier dat doorslaet , zoo is 't dat de halen niet zuiver , maer in een te vloeijen schynen, waer over ick my niet verwondere in dien het Sterck-water den Grondt wech neemt. Want vindende het Koper zoo weeck ende gatachtig, zoo graeft het lichtelick onder den Grondt door : waer uit volgt dat het zijn plaetze verliest, waer het gelegd was.

Daer is noch een ander soort van Koper dat weecke ende scharpe adren heeft , als mede vol kleine gaetjens , het welck men Aschverwig noemt. Als mede noch een ander vol kleine vlekken , dat men bruin maken moet, dat men schilferige noemt.

Maer het goede roodt Koper is vast , effen, ende wel te be-arbeyden , ende men kan het onder kennen , ofte het zoodanig is door het Graveer-yzer. Want in dien het weer-berstig is , zult ghy het uit u arbeid ofte knarssen kunnen onder-vinden , ende indien het te weeck is , zoo zal het schynen dat ghy in Loot steeckt.

Daer-en-tegen indien het goedt is , zoo
gaet 'er

gaet 'er het Graveer-zyser , of de naeldt zonder eenige knarffinge ofte zachtigheydt in , maer wel met wat krachts , ende volle vastigheydt, gelijk even als of men in Goudt , ofte Zilver (by gelijckenisse van andere Metalen) stack.

Volgt de manier hoe men het Koper smeden , ende Polijzen zal.

HEt is niet geheel noodigh dat een Liefhebber van het Graveren, zelve zijn Koper zal bereiden ende polijzen : maer om dat hy zich by ongelegentheydt zoude kunnen vinden ter plaetse , alwaer gheen Plaet-flypers en waren ; heb ick geraden gevonden om alhier de middel aen te wijfen , om te komen tot de kennisse, of het wel gepolijft is, om een zuivere Graveringe daer op te maken.

Zoo wanneer ghy verzekert zijt van de goeden aerd des Kopers, zoo zult ghy aen een Koper-flager de maet van de dichte , ende groote der Copere-plaeten geven , zoo ghy se gaerne wilde hebben.

Een Plaet die de Consteners noemen een groot half Bladt , ende welcke onghevaer twaelf duymen aen de eene zijde is, ende aen de andre negen, moet hebben ontrent de dichte van een halve Rijxdaelder , ende zoo naer gevol gvoor andre grootc.

Ghy

Ghy moet wel zorg dragen , dat de Plaeten wel gesmeedt, ende gezuivert werden , want indien het zoo geschiet zal het Coper zoo goetachtig niet zijn , dat voor-waer veel hier in doet.

Daer naer neemt de Plaet aldus gezuivert, met de effenste zijde , die het minste ruig is, ende steldtse tegen een Stoel schuyns aen , ende slaet onder twee Spijckertjens, om de Plaet vast te houden, datse niet uitglijde.

Daer naer om te beginnen te Polijffen , zult ghy nemen een groot stuck Gotlandtsche Steen , en schoon Water , ende daer mede de Plaet eens in de langhte , ende daer naer in de breedte wel effen over-strijcken , de zelve dickwijls nat maken dat men daer geen krasfen , vlacken , Hamer-slag , noch scheuren die in 't smeden gekomen zijn , meer in en siet, nochte oock eenige andere oneffenheydt, ofte vuyligheydt daer op gesien werde.

Daer naer neemt eenen goeden Puym-steen ende vrijft de zelve Plaet met Water daer mede , gelijk ghy met den Gotlandtse Steen gedaen hebt , over de langte ende breedte , zoo dickwils en lange dat 'er geen crassen van de eerste Steen meer over blijft, ende als se nu effen is wastse schoon af.

Daer naer zult ghy het zelve noch eens met een Wet-steen, ofte blauwe Ley-steen, die men dien

in de Neuren-borgers Winckels te koop vint, ofte anders doen, tot dat de strepen van den Puym-steen daer t'eenemaal uit zijn.

NOTA. Gemelden Wet-steen is gemeenlick afchverwig, mede is 'er een zoorte die Oly-verwig is, men vindt 'er oock roode.

Dit gedaen zijnde, zult ghy u Plaet met Water zuiver af-wasschen, zoo dat 'er geen stof of yets hinderlicx op en blyve.

Daer naer neemt een kool, welcke ghy op de volgende wyse hebt toe-bereidt, te weten, drie ofte vier effene groote ongesplete koolen van Linden-hout; welcke de Goudt-smeden om te smelten gemeenlick gebruicken, doet 'er de Schors ter degen af, legtse daer naer in 't Vuyr, de zelve met andere gloeyende kolen deckende, ende heete Affche, laetse zoo ander half uur leggen zonder te ontdecken, wat minder of wat meerder, naer dat de kolen groot zijn, tot tijdt en wyle dat het Vuyr tot het hart van 't hout doorgedrongen is, ende geen vochtigheydt over-blyve, derhalven is het beter datse daer wat langer als te kort in-blyven.

Ende zoo wanneer ghy zult oordeelen, dat het tijdt is de zelve uit te nemen, zoo neemt Water in een Vat dat groot genoegh is, om de zelve al-te-mets gemackelick te kunnen in doen, neemtse daer naer van 't Vuyr, en werptse

se zoo gloeyendt in de Pot met water, om zoo uit te bluffchen, ende te verkoelen; daer zijn zommige welcke Pis in plaets van Water gebruicken: maer voor mijn, ick houde het met Water.

Om nu u zelve met die koolen, om 't Coper schoon te maken, te behelpen, zoo neemt (gelijck boven verhaeldt is) een ofte een groot stuck van de zelve, die niet gespleten, maer dicht zijn, houdtse vast in de handt, ende vrijft daer mede heen ende weer langs de Plaet, tot dat de krassen, die van 't slypen of vryven daer in gebleven zijn, tenemael zijn verdreven.

Daer is niet aengelegen hoe ghy de kool houd; als gy maer de strepen van de Steen daer mede kondt wech doen. Indien het nu gebeurde, dat de kool op het Coper niet wilde hechten, maer daer over heen glêe, zoo is 't een teken dat de kool niet goet en is, ende ghy een bequamer kool moet gebruicken, welcke zoo wanneer men daer mede over het Coper vrijft, als 'er Water by is, knierst ende op het Coper hecht, ende een zoet geruyfch maect, ende zoo een gevonden hebbende, zoo zult ghy daer mede over de Plaet op een manier zoo lange vryven, tot dat ghy over de geheele Plaet geen krasjens, schilvers, nochte de minste oneffenheyt over blyve.

Zoo het nu quam te geschieden (gelijck het dickwils gebeurdt) dat de kool wat te scharp ende rouw was, ende dat hy het Koper te veel krasse, zoo neemt een die wat sachter is, ende vrijft met Water over de plaets, daer ghy met de harde kool eerst gevreven hebt.

By aldien nu alles met de kool gedaen zijnde dat mogelick was, noch eenige krassen of gaetjens overbleven, zoo neemt een sachten kool, ende vrijft met Water zoo dickwils heel radt daer over tot dat de krassen uit gaen.

U Plaete dan alsoo gezuivert zijnde, zoo wastse wel schoon met Water af, ende droogtse tegens het Vuyr tot dat het Water daer af is, ende droogtse met een schoone Doeck, ende om verskert te wesen dat 'er geen vettigheyt op gebleven is, zoo zult ghy met kruim van Broodt daer sterck over-vryven, ofte schrabt kryt daer op, ende vrijft een schoonen witten Doeck daer over, daer naer vaegt de Plaet sterck af, zoo dat 'er geen kryt, Broodt, noch andere onzuiverheydt op blyve.

De Plaet in desen standt wesende, is bequaem om Grondt daer op te doen.

Men kan om verskert te wesen, of de Plaet zuiver is, mede dit doen, stuert de Plaet tot een Plaet-drucker, ende laet hem daer swart over-doen, als of de Plaet gegraveert waere, ende druckt de zelve op wit Papier, indien nu
het

het Papier over al een kleurig is , zoo is het een teken dat de Plaet zuiver is.

NOTA. Dese Plaet moetmen dan weder zuiver af-wasschen , op dat 'er noch swart noch Olye van den Drucker nochte andre onzuiverheydt op over blyve.

De Eerste Figuur.

C A P. V.

Maniere hoe men den harden Grondt op de Kopere-plaeten strijcken , ende de zelvige swart maken zal.

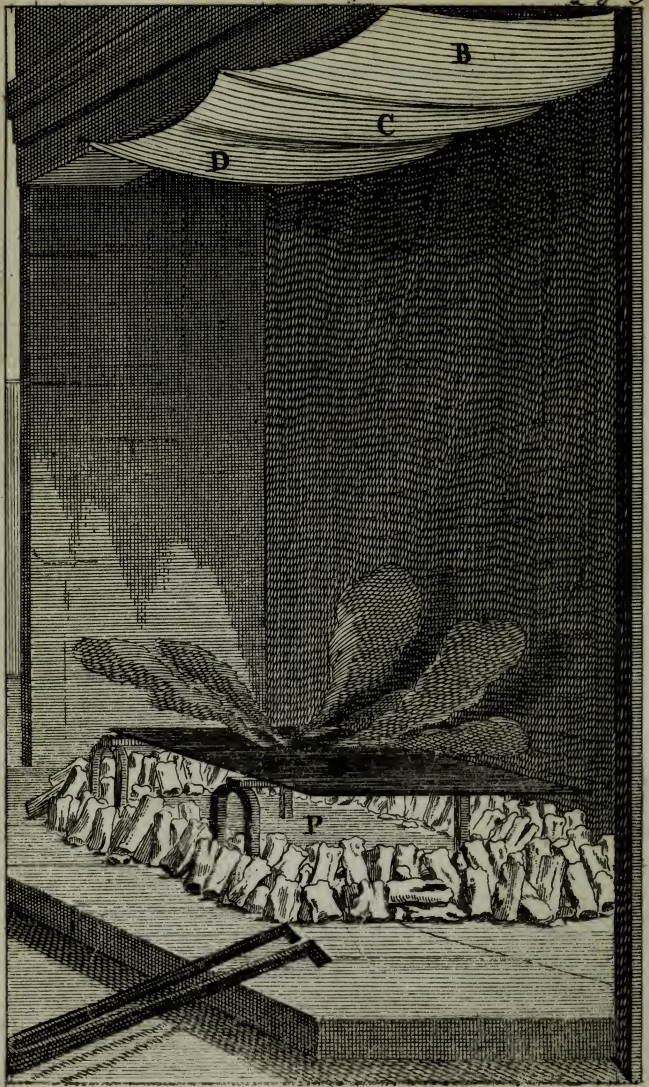
NAer dat nu (gelijk gezeidt is) u Copere-Plaet wel gezuivert is , zoo zette op een Confoor daer een weynig Vuyr in is , ende als se nu tamelick warm is , zoo neemt se af , ende neemt van de gezeide Vernis , of Grondt met een kleyn stockje , of een ander zuiver dingh , een klein klomtje op de tip van u Vinger , ende haestig de Plaete menigmael met de top van u Vinger rakende , zoo zult ghy de Grondt zoo effen als het mogelick is , ende even wijdt daer op doen , gelijk de Figure u aenwijst met de Letter O. Neemt wel acht , dat ghy de

eene plackjens niet veel grooter als de andere en maect. Ende indien u Plaete O. is koudt geworden, zoo maectse weder warm als voren, wel toesiende dat 'er geen stof, of vuylicheydt op en valle.

Dit nu zoo gedaen zijnde, zoo maect u handt van binnen, daer het dick van de Pinck binnens Handts is wel schoon, ende zult de kleine plackjens Grondt zoo effen als het mogelijk is over de Plaet doen komen, zoo verre als se gepolijst is.

Als dit nu gedaen is, zoo moet ghy weder met het dicke van u Handt omtrent de Pinck, over de Plaet heen strijcken, om de Grondt zoo veel beter t'zamen te voegen, ende te effenen. Neemt voor al oogherck op twee zaken, het eene dat 'er niet te veel Grondt en zy, het andere dat u Handt niet en sweete, om dat het sweet de Grondt rakende, ende het Vuyr voelende, eenige kleine gaetjens maect die men eerst niet zien en kan. Zoo men hier nu niet op en lette, zoo zoude het Sterck-water in het wercken in dese gaetjens in gaen, ende daer zijn wercking doen.

U Grondt dan zoo effen over de Plaet gestreken zijnde, zoo swart men als volght: Neemt een dicke smeerkaers wel ontfteken zijnde die niet af spat, ende houdt de Kopereplaet dat de zyde daer de Grondt op is onder
komt,

komt, met een hoeck vast tegen de muur (gelijck de Figuur hier onder uit wijst) houdt de kaers daer naer gelijck daer onder , ende neemt wel acht dat u Vingers de Grondt niet en raecken , daer naer zoo laet de vlamme van de kaers tegen de Grondt slaen , en dat zoo dicht als ghy wilt , als ghy daer maer op let dat de pit van de kaers niet aen de Grondt en raeckt , ende zoo zult ghy de kaers brengen over al daer Grondt is de gheheele Plaet over , zoo dickwils tot datse heel gheswart is, wel lettende op het snuyten, op dat zijn roock te beter mach opschieten.

Dit gedaen wesende , zoo moet men de gezeyde Grondt harden of drogen , zoo als ick u vervolgens onderrechten zal , onder wylen moet ghy u Gegronde Plaet zoo zetten dat 'er geen vuyligheyt op valle:

De tweede Figuur.

C A P. VI.

Maniere hoe men de Grondt drogen , ofte op de Plaete met Vuyr hart maken zal.

MEn moet een hoop dove koolen albereets ontsteken hebben die niet spatten , ende

de felve leggen gelijk de Plaete haer ghe-
daente is, maer verder uitlegghende om de
felve te kunnen opleggen, dese Figure wijst u
aen hoemen het selve binnen een Schoor-steen
doen kan met hulpe van twee vuyr-ÿfers,
welcke de Plate houden kunnen.

Nota. Eer ghy de Kopere-plaete op de ko-
len leght, zo sult ghy een doeck, gelijk als de
Figure B. C. D. uytwijst, in de Schoor-steen
spannen, om daer door te beletten datter geen
Roedt nochte andere onzuyverheyt op de Ko-
pere-plaete kome te vallen.

Ick sal u de middel wijfen, hoemen deze
Gloet sal moeten aanleggen, alhoewel de ne-
vens gaende Figure u het selve genoeghzaem
konde onderrechten.

Ten eersten, als u kolen nu zo ontfteken zijn
datse niet meer roocken noch kraecken, zoo
zult ghyse leggen in de selve Formaet als u
Plaete is, doch vier vinger breedt daer altijd
van af zijnde, leggende de selve opgehoopt
rondom omtrent de randt, zoo datter in't mid-
den als niet blyve.

U Vuyr nu zodanig zijnde, zo legt u Plaete
O dwars over een tange, ofte diergelijck In-
strument, ende legt de selve, gelijk de Figuer
P. uytwijst, recht op 't vuyr, ende laetende de
felve een achtendeel van een uyr daer op leg-
gen, ofte daer omtrent, voornamentlijck in de
winter,

winter , zoo sult ghy u grondt roocken sien. Als ghy nu oordeelt dat de roock mindert , zo neemt de Plaete van 't vuyr , ende met een kleyn spaentje oft stockje sult gy op de grondt raecken; ende indien men de selve noch weeck vint, ende datmense met het stockje lichtelijck kan wech schrabben , zo lecht de Plate weder op het vuyr, ende haer noch een weynigh daer op laetende leggen , sult de grond met het stockje weder aenroeren : ende indien men de grondt niet als met wat krachts kan af doen , zoo neemt de Plaet van het vuyr , ende laetse koudt worden.

Indien nu de grondt swaerlijck kan afgestoten werden, moet men water op de rug van de Plaete werpen, om de selve haestigh te verkoelelen , om dat de hitte het niet te hardt maecke, ende het selve verbrande.

Men moet voor alle dingen acht nemen, dat binnen de tijdt dat de Copere-plaete over het vuyr is , geen stof of vuyligheyt op de Plaete en valle, alsoo het daer aen backen zoude, ende niet weder kan afgekregen werden. Maer als het is begonnen hardt te werden isser geen vrees meer, ende of al schoon daer yets op gevallen ware, zo kan men doch met wat sachts het selve weder af vegen.

Als de grondt nu also toebereydt is , ende datter swart grauwe vlekken in zijn, moet men

de selve weder swart maecten, smeerende aen de tip van u vinger wat kaers-ongel, ofte van de voorgaende stop-grondt, ende stipt daer mede op de ghemelde vlacken, ende stryckt daer naer met de palm van u handt daer eenige maelen over.

De maniere hoe men sich houden moet, wanneer men zijn ontwerpsels op de Plaete stellen wil.

DAer zijn twee wegghen die men volghen moet, zo wanneer als men op de Plaeten, met harde grondt bestreecken, wercken wil.

De eerste is dat men goede vette sachte rode aerde heeft, maer de selve is swaerlijck te bekomen, datse zodanigh is, datse geen strepen in de grondt maect; dat is de reden waerom ick my aen de selve niet en binde, ende vinde de selve niet als door noot te ghebruycken, als namentlijck wanneer men yets uyt-ghelaeten heeft. Daerom zoo zal ick alleenigh van de tweede maniere spreekken, welcke is om met roodt kryt ofte de pen, ofte penseel u oogghmerck op wit papier te stellen, ende daer naer den rugh van het papier met rode aerde met een suyvere doeck wel bestrycken, zoo dat de roode aerde egaal over al is. Daer naer
schut

schut het papier af, ende stryckt seven of acht mael met u vlacke handt daer over, zoo dat de rode aerde daer vast op sitte, ende also sich onder den grondt niet en vermenge; ende zo by geval ghy u papier olien moet, gelijk het dickmaels gebeurt dat het recht is, ende by gevolg ghegraveert wesende, sliex valt als het ghedrukt is, ofte wel indien ghy het achterste met geen rode aerde bestrycken wilt, zo neemt sijn papier van de grootte als het gene ghy deurtrecken wilt, ende sult het selve met de rode aerde bestrycken aen een sijde als ick hier voore gesegt hebbe, ende lecht de bestreecken sijde op de Plaet tegen de grondt, lecht dan u geolide Patroon op het selve papier, maer maect het eerst wel vast op de Plaete dat het niet verschuyven kan, nochte daer van afwijken mach: ende om dit te weeg te brengen, zoo neemt weeck was ofte lack, ofte yets diergelijcx, ende maect het daer mede vast.

*Middel om de goede Naelden te kennen,
de selve in't hout te setten, ende tot
graveren bequaem te maecken.*

NEemt gebroocken Naelden van verscheyde grootte, die sonder te krommen breecken, ende van sijne stoffe zijn, neemt als dan kleyne ronde stockjens een halve voet langh,

ende zo dick als een der dickste schryf-pennen , van vast hout, op dat het niet uytbarste, in 't welck ghy de Naelden steecken sult die gebroocken zijn, zo datse daer zo verre uytsteecken als ghy in de volgende Figuer sien kondt; alser nu drie of vier van verscheyden grootte van u in't hout ghesteecken zijn, zoo slijpse als volght.

De derde Figuer.

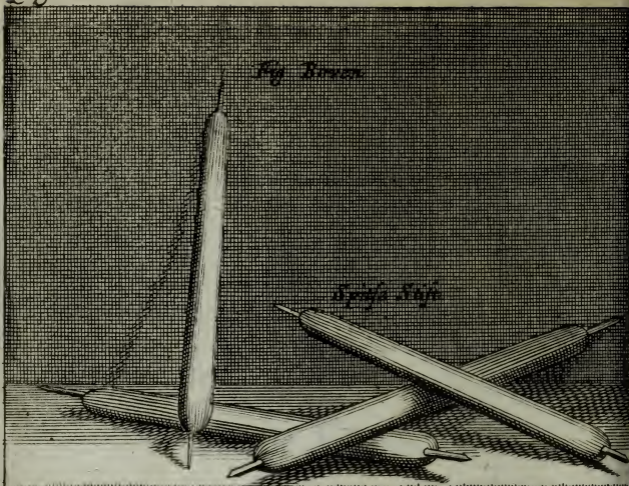
C A P. I X.

Hoe men de Naelden slijpen moet, ende de punten daer van bereyden zal.

MEn moet om op de grondt te graveren twee werck-tuygen hebben, het eene genaemt het spitse, het andere het stompe ofte breede genaemt, ghelijck als ghy boven in de Figure die volght sien kondt, in de bovenste van de spitze, in de onderste van de stompe.

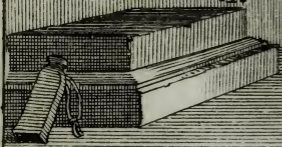
Hebbende nu Naelden van verscheyden grootte in 't hout ghevest, zoo zult ghy de grootte bewaeren tot de breede, en de kleye tot de sijne trecken.

Fig Brezen

Styfs Stift

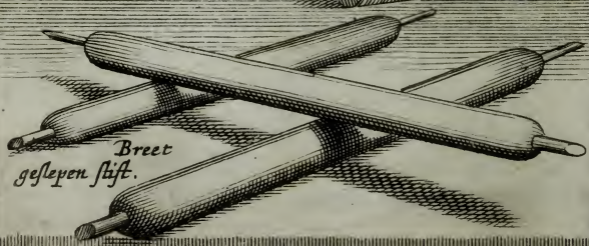
Die Slijpsteen

A

Breet
geslepen stift.

Fig Onder

Voor de fijne sult ghy daer drie of vier slypen van verscheyde grootte, ghelyck de Naey-naelden zijn, maer de grootte moeten stomper zijn, ghelyck dan de nevensgaende Figuer mijn meeninge beter verklaren zal.

Daer naer sult ghy noch twee of drie van verscheyden grootte slypen, dat de spitzen plat ende schuyns, (als een Goutsmits steeknaelt) haer vertoonen, ofte als een graveer-yser, ghelyck ick in de onderste Figure ver- toont hebbe.

Maer ghy moet verdacht zijn, dat ghy om te slypen een sachte Olie-steen gebruyckt, om een doorgaende snydende scharpte te bekomen; want als de steen te rauw is, ende al te veel afneemt, zo salze niet even gelyck slypen, maer blyven eenige schilfferen, de welcke in't graveren den grondt bederven, ende op't hoogst schadelyck zijn. Voor al is het noodig dat de Naelden haer punten rondt gheslepen zijn, om zo veel te vaerdiger ende mackelycker in 't koper ende grondt in te gaen. Want indien zy also niet gemaeckt zijn, zo sult ghy gewaer worden, dat ghy veel moeyten hebben sult om die wel te regeren.

Wat aengaet de breede of stompe, daer mede men de grove trecken maeckt, sult ghy de ovael ofte het lanckwerpig rondt niet te langh

maecken. By aldien ghy in't arbeyden bevint, dat u spitzen ofte stompen te bot worden, zo weet dat de temperingh van dees Naelden tot dit werck onbequaem is, ende niet meer moet ghebruycken, want ghyse elck oogeblik als ghy een Hael soudt willen doen, de selve soudt moeten slypen; is noch overigh te beschryven hoe men zijn doortreck-Naeldt slypen zal, om zijn prindt of teyckeningh op't koper door, of af te trecken.

Neemt een van u middel-matighe Naelden, ende slyptze zodanig datze met alle kanten het papier raecke, ende het zelve niet aen stucken snijden, want ghy kondt wel oordeelen, dat by aldien zy te scharp is dat wanneer ghy over het papier heen ende weder treckt, het selve daer door soude gescheurt worden, daerom moetsse wat stomp zijn ende gladt, op dat het over al sonder hinder mach over ghevoert werden, sonder het papier (oft men daer schoon wat hart op druckte) te quetsen.

Ick heb hier voor in dese Figure vertoont de gedaente van een groot penseel, ghemaect van grauw sacht hair, gemerckt met de letter A, waer van ghy u versien moet, want men kan daer mede het stof en vuyligheydt dat op u grondt gevallen is af vaegen.

Dit selve kan oock met een Swane-veder geschieden, maer my dunckt dat zo een Penseel daer toe bequamer is.

Fig. boven

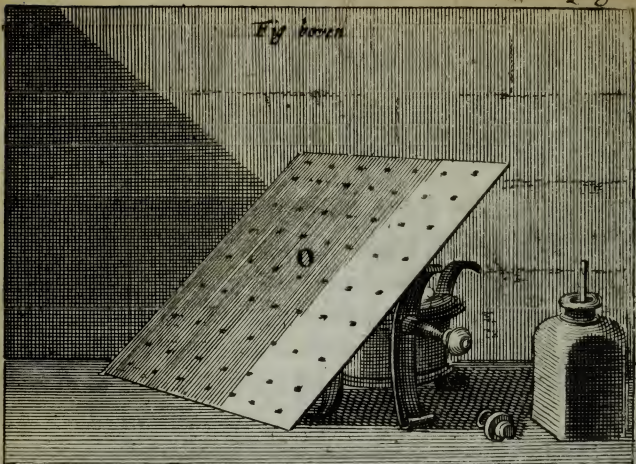

Fig. onder

C A P . X .

De maniere hoe men zijn Figuer op den grondt afteykenen zal.

Hier te voren heb ick u aengewesen de weg, hoe men zijn teickening op de Plaete vast maecken zal; maer nu zal ick u de maniere leeren om door te trecken op de Plaete, hebbende u meeninge wel vast op de Plaete ghemaeckt, zo neemt u ronde geslepen naeldt, ende vaert daer mede over alle de streecken ende figuren die voorgestelt zijn, ende voornamentlijck mooght ghy wel wat harder drucken alffer twee papieren op malkanderen leggen, want indien u meeninge met roodt op de rugge bestreken is, zoo moet men niet zoo hart drucken als of'er twee papieren waeren, het zy dan datse met olie bestreecken zijn of niet. Daer en tegen zo u meeninge met roodt niet bestreken is op den rugh, ende dat het roodt op een ander papier is, dat zijn dan twee papieren welcke ghy onder u naeldt hebt, ende moet derhalven eens zoo sterck daer op drucken als of'er maer een was.

Dit ghedaen zijnde, moet ghy weten dat alle de streecken uwes voor-hebbens, over welcke ghy met den naeldt zijt over ghegaen in den grondt,

grondt, die op de Plate is ingedrukt fullen verschijnen. Daer naer indien u meninge op den rugh met roodt bestreecken is, zoo sult ghy de selve voorzichtig van de ghegronde Copere Plaet af nemen, sonder yvers aen te vryven. Ende zoo ghy dan een ander papier roodt gemaect hebt, zoo neemt eerst u voor-hebben daer af, ende dan het papier dat ghy roodt gemaect hebt, ende den grondt ontdeckt hebbende, zoo sult ghy met het dicke van u vlacke handt op de Plaet gelijk over het rode dat op den rugh is strycken, ende vaeght met een schoone doeck het roodt dat aen u handt gebleven is schoon af, op dat ghy het roodt van de eene zyde niet aen de andere zyde stryckt, ende de Plaete alsoo besmet, ende hebbende als dan alsoo over al met u handt geklopt, zoo zult ghy bevinden dat de streecken die te voren roodt waeren witachtigh zullen worden, ende vast in den grondt ingedrukt fullen zijn.

Dit verricht hebbende, zult ghy den groven Penscel nemen van grys hair, daer ick te voren van vermaent hebbe, of wel een veder, ende stryckt daer mede over den grondt datter niet onsfuyvers op en blyve.

Nota. Om beter te arbeyden, is het bequaemste dat men de Plaete op een Lessenaer of yets diergelyckx stelle.

C A P. X I.

Hoe men den grondt, als men daer op graveren wil, best zal bewaeren.

U Plaete op een Lessenaer, of yets diergeluyckx leggende, zoo sult ghy een bladt dun papier op den grondt leggen, ende op dat papier een bladt grys papier, om te beletten dat in het arbeyden de handt aen de grondt niet en roere, van ghelijcken zult ghy mede de Liniael ten deele op het papier leggen, zoo wanneer ghy eenighe trecken haelen wilt, op dat de grondt mede niet geroert en wordt door u handt. Voor al moet men wel letten datter geen stof of vuyligheydt tusschen het papier en de Plaet en kome, want ghy kondt wel afmeten, dat by aldien daer eenigh stof of sandt tusschen de begronde Plaet ende het papier quame, dat het strepen of gaten maken zoude, ende zoo het smeer ofte eenighe andere vettigheydt mocht zijn, soude het aen den grondt blyven hangen, (ende dat noch arger is) in de streecken, die ghy gemaect hebt, sitten blyven, daer om moet men daer wel op letten.

Ick hebbe niet nodigh geacht, hier van een besondere Figuer te stellen, alsoo ick sulckx in
een

een andere Copere Plaet heb afgebeeld, alwaer twee Konstenaers, den een met sterck-water, den anderen met Graveer-yfer werckende, genoegsaem afgebeeld is:

C A P. XII.

Hoe men in de grondt graveren zal.

IN de Graveer-konst moet ghy op veel saecken letten, want ghy moet weten dat ghy veel lijnen en streecken van verscheyde dickten moet maecken, als mede rechte ende schuynse. Derhalven kondt ghy wel afmeten, dat tot de dunne Lijnen een subtyle Etznaeldt, ende tot de groote een grove van nooden is.

Maer hier moet men noodtsaeckelijck acht op geven, dat het met een dicken naeldt, wiens punt kort gheslepen is, swaer valt een grove treck te maken, anders dan op drie manieren.

Ten eersten zoo wanneer men hardt druckt ende de punt is dick en kort, zoo maect men een breeden wech. Maer indien ghy dese manier wel aenmerckt, zoo kondt ghy wel afmeten dat de streecken niet suyver kunnen vallen, alzoohetronde van de punt de grondt niet doorsnijt, maer daer affschampst.

De tweede maniere is , als wanneer men veel strecken heel dicht by malkanderen maect , ende door dickwils over graveren verbreet, maer dit is te langh ende te swaer.

In de derde , om te maecten een streck tamelijck dick , ende het sterck-water daer langen tijdt op te laeten , maer hier van zal ick hier onder sprecken , op zijn behoorlijcke plaetse. Maer door de dagelijcxsche ervaerentheyte , bevinde ick dat de breede geslepen Etz-naeldt bequaemer is om breede strecken te maecten, als de spitze, om dat de selvige oock met haer sijden snyden , het welck de spitze niet en doen. Ende naer dat ick u zal gesegt hebben de manier , hoedanigh men de spitze Etz-naelden zal gebruycken , tot faecken daer toe zy bequaem zijn , zal ick u mede aenwyfen hoe men de breede Graveer-naelt zal gebruycken ter plaetze alwaer zy bequaemer als de spitze zijn, waer uyt ghy dan zult kunnen leeren , hoe men de grove trecken suyver maecten zal.

De vierde Figuer.

CAP. XIII.

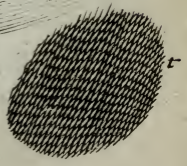
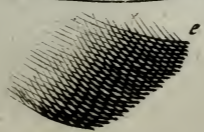
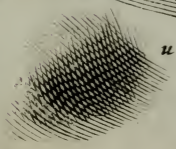
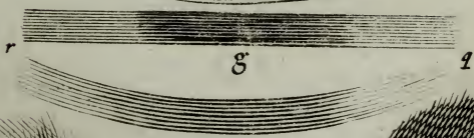
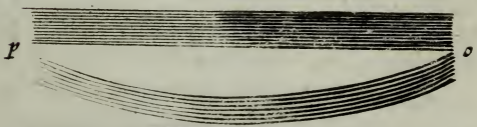
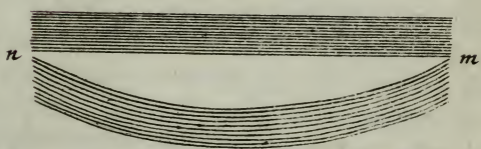
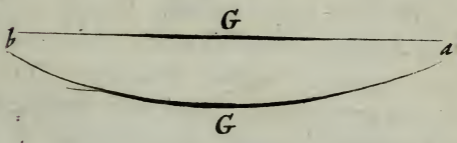
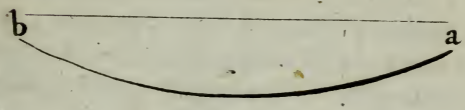
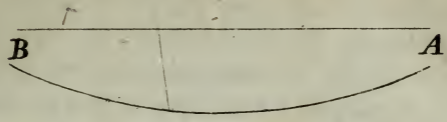
Hoe men de ronde of spitsige Naelden op de Plaeten regeeren zal.

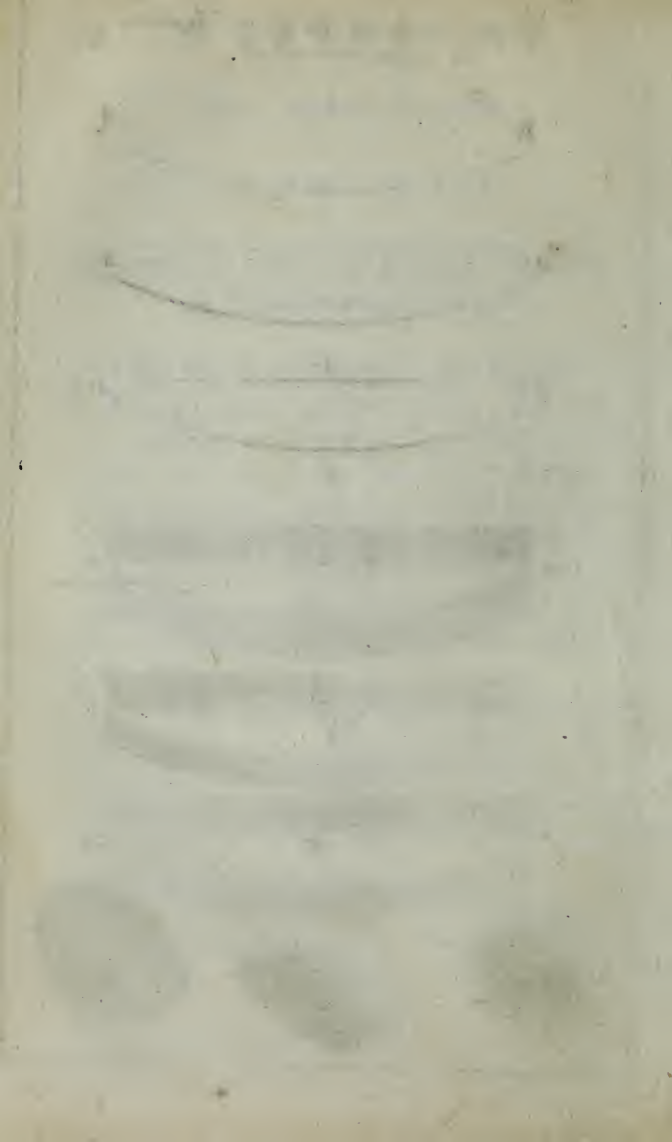
GHy kondt wel afmeten uyt het gene ick hier te voren gefeyt hebbe, dat u Etznaelden wel rondt geflepen moeten zijn, op dat zy te vryer in het Coper draeyen en wenden kunnen, ende voor al dat hare spitzen fcharp zijn, om te beter den grondt en koper aen alle kanten te kunnen doorsnyden, ende zo wanneer ghy bevint dat u Naeldt aen alle fijden niet wel en snydt, zoo iffe niet wel rondt geflepen.

Voorders foo ghy eenighe Lijnen of Streecken maecken wilt, die even dick zijn, het zy dan recht oft krom, gelijk de streecken A. B. in de nevens-gaende Figuer verthoont werdt, zoo leert u de reden dat ghy u Naeldt even krachtigh drucken moet.

Maer wilt ghy eenige trecken van ongelijke dichte maecken, als de twee Lijnen geteekent A. B. zoo kondt ghy wel oordeelen dat ghy in 't begin van A. ftyver ende allengx B. genakende flapper drucken moet, de handt gedurigh

Hoe de trecken fyn of grof beginnen
en wytgevoert worden

durigh lichtende van de eene tot de andere zijde , tot dat ghy bevint datse van ongelijcke dickte over haer heele langhte zy. Ende by al- dien ghyse maecken wilt als de Figure A. B. G. G. u verthoont, alwaer ontrent de G. G. het dickste is , zoo moet men lichtelijck beginnen van de zijde A. ende allenkens styver gaen tot G. ende dan weder stijf van G. , ende allenkens flapper tot B. , ghelijck ghy in de Figure A. B. gedaen hebt , zoo sult ghy (gelijck in de Figure A. B. verthoont werdt) zuivere ende grove streecken maecken. Al het gene ick ge- segt hebbe van dese drie soorten , welcke ver- dobbelt ses kunnen zijn , is genoegh om alle gedaenten van sneden te onder kennen die u mogen voor komen , want ghy siet wel dat de ghelijcke streeck A. B. ende de kromme die daer by gevoegt is van een dickte zijn , van de eene kant tot den anderen , ende dat de krom- me in sich bevat alle soorten van kromheydt in 't generael , ende wat aengaet de twee an- dere , het onderscheydt bestaet alleen in haer ongelijcke dickte.

Ende om te betoonen dat het getal der stre- ken of Linien is, als een verhalingh van een van de drie geseyde Lynen , zoo heb ick de zelve onder de Figuren M. N. O P. Q. G. R. dickwylder willen vertoonē , ende om verder voor oogen te stellen , dat het ronden ofte te-

gen-Graveren niet anders is als een herhalingh van een en de zelve faecke, zoo hebbe ick dese drie soorten van affeeringe hier onder de letters T. E. U. verthoont, om dat by aldien ghy eenighe strecken van ghelijcke grootte maecken wilt, het zy datze recht oft krom zijn, ende wilt datze aen een eindt dunner worden; ende wanneer zy aen alle beyde de eindten moeten verdunnen, ghy u daer naer kont schicken: Al waer 't schoon dat men een groot aental, jae selfs een nacht wilde af-beelden, zoo siet ghy wel dattet niet anders dan een verhalingh van een der drie verthoonde Figuren is.

Zoo ghy nu wilt dat u werck met de Etznaeldt ofte het starcke water gedaen, met deze arbeit over een kome, zoo moet ghy ter plaetse daer u Lynien grof zijn, hart op drucken, ende uyt die zelve reden alwaer de Lynien fijn zijn, sachter drucken moet; want ghy kondt wel oordeelen dat als u arbeit in het Gegronden Coper ghedaen is, ende ghy het starck-water daer over giet, het zelve eender einde starcker inbyten zal ter plaetse daer ghy met u naeldt hart hebt gedrukt, als daer ghy sachte en fijne Affeeringe getrocken hebt.

Hier by gevoegt hoe men sich verders schicken zal ende behelpen, zal ick hier naer segghen, verhaelende van het inbyten door het
starck-

starck-water , ende om die reden dat u arbeit zoodanig zy, datze u meeninge eenigfins even naerdere. Dat meer is , wanneer ghy met een suiwere Etz-naeldt eenighe Linien ghemaect hebt , ende ghy de selvige daer naer wat vergroven wilt , zoo moet ghy de selve met een andere grovere en dicke naeldt , naer dat ghy de Linien dick wilt hebben, over-loopē. Men kan mede met een andere naeldt de streecken van de grootte slach over graveren , zoo wel met de spitze als met de stompe ; ende hier door komt het by dat de Plaeten beter afdrucken.

Daer is noch overigh te handelen , hoe men sich met de breedt Ovaels-gewyfe geslepen naelden behelpen zal , welck te pas komen , wanneer men eenige streecken verbreedē of verdicken wil , ofte zoo grof maecten dat men genootsaect is de spitze Graveer-naelden te laeten , het welcke men somtijts doen moet na de gelegentheydt der saecke, want de spitze naelden dringen dieper in het Koper als de stompe ofte breede, nochtans gebeurt het dickmaels, dat ghy genootsaect zijt grove streecken te maecten by eenige gelegentheydt, gelijk al bereets geseit is hier te voren , dat naer dat ghy met de grove plompe naelden eenige trecken gemaect hebt , dat men met een van de dicke naelden , die kort en rondt geslepen

zijn , door de gefeyde grove ftreecken fterck heen loopen , voornamentlick aen de wytſte ende breedſte plaetzen.

De vijfde Figuer.

C A P. XIV.

Hoe men met de breed-geſlepen Naelden grove ftreecken maecken zal , ende hoe men die houden moet , en op de gegronde Kopere Plaeten beſtieren zal.

IN de navolgende Figure fiet ghy den breedden gheslepen Ertz-naeldt , ghelijck als een Schryf-pen afgebeeldt , wiens Ovael A. B. C. D. is de ſnede der penne , ende dat deel by C. het einde , waer mede men ſchryft. Maer wat belanght de manier om de ſelve te houden , die is even gelijk als men een Schryf-pen houdt , uytgenomen datze in plaets dat de Schryf-pens ſpleet , ghekeert naer het kruys van de handt het Ovael van dees breedt geſlepen ſtift , is gewent naer den duym toe , gelijk als de Figuer N°.III. uytwijſt : daerom zoo kan menze oock wel op een andere maniere houden , gelijk als by exempel voorgelt is in de Figuer N°.IIII.

Fig. I.

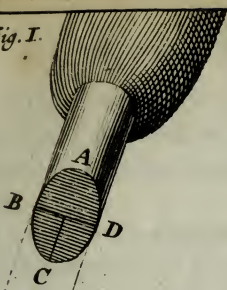

Fig. II.

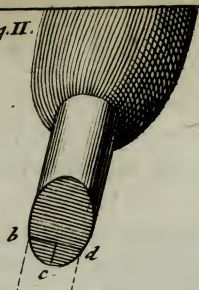

Fig. III.

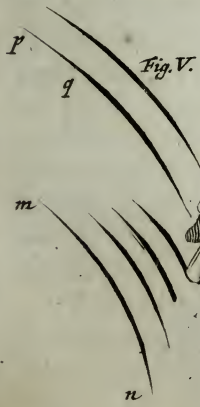

Fig. V.

Fig. III.

N°. III. voorgestelt wort, maer voor mijn, ick vinde dat de eerste voorstellinge beter is, ende dat men meerder kracht heeft om in te drucken.

Om u nu de manier te toonen om grove en diepe Haelen te maecken, ende hoedanigh dat men de breedt geslepene naeldt hier toe zal gebruycken, zoo let doch wel op de Figuren I. ende II. als welcke ick met voordacht om deze oorfaeck grooter hebbe afgebeeld, om te beter waer te doen nemen, wat daer omtrent van nooden is, gelijk ick hier onder seggen zal.

Eerstelick siet ghy dat de Figuren A.B. C.D. is van ghedaente als een Ovael, zoo wanneer ghy nu met het eindt van u breede Etz-naeldt in het Koper tot de letters B. D. 't welcke het breedste van den Ovael is, indringht, zoo hebt ghy een streep gemaect die zoo breedt is als de Linie B. D. van een is, ende in 't midden zoo diep als O. C. lang is, ende zoo ghy u naeldt zoo diep niet in en drijft, zoo maect ghy een streeck zoo breedt en diep als de Figuer II. aenwyft, met de Letters B. D. O. C.

Hier uyt bemerckt ghy, dat indien ghy u breedten naeldt niet diep indruckt, u treck minder diep zal zijn, ende by gevolg smalder; in tegendeel zoo ghyse dieper indrijft falze die-

per en volgens breeder zijn, ghelijck als de handt van de derde Figuer in 't midden ghemaeckt heeft, 't welck afgeteickent is met de letters R. N. S. alwaer ghy fiet dat sacht begonnen zijnde by R. ende daer naer allenxkens dieper tot aen N. ende van N. de handt verlichtende tot aen S. zoo sult ghy een treck maecken als de streep geteekent met R. N. S. ende zoo oock met de andere. De swaerigheyt om zoo een kleyn Ovael te vertoonen, heeft my verplicht den breeden stift te vertoonen tusschen de vingers van twee verscheyde handen grooter als zy wesen moeten, namentlijk in de dichte der stock, waer in zy moet ghevat worden tusschen de vingeren van twee verscheyde handen.

Wat de Figuer I. I. I. I. belanght, dewijl in de selve den breeden Etz-naeldt ghedraeyt is tegen den grootsten vingher, moet men de Afseeringh beginnen van letter M. en eindigen in letter N. met zodanigen kracht ende verlichtinge als hier voor aengewesen is.

Nu zoo wanneer men de streecken sijnder in 't begin ofte eindt maecken wil, zoo soeckt men maer een hier toe dienende spitze Etz-naeldt (even als in de Figure V. te sien is) te nemen, wat styver druckende, ghelijck als van Q. ende van daer tot P. wat lichtende, 't welck dan over al moet waer genomen werden, daer men

men zoodanige trecken maecken wil, ende om het zelve bequamer te doen, zoo moet men in 't wercken zijn Plaet draeyen, om de zelve beter naer u handt te hebben.

Daer zijn eenige Konstenaers, welcke naer dat zy eerst met den spits geslepen naeldt iets hebben getrocken, daer naer met den breeden naeldt om hare trecken, ter plaetze daer het noodigh is, te meer te vergroven ende breeder te maecken, het welcke ick voor desen mede gedaen hebbe, maer nu vinde ick beter, dat men den breeden Etz-naeldt gebruyckt, gelijk als ick seggen zal, om dat den spitze naeldt gemakkelicker in de treck van den breeden naeldt ingaet, als den breeden naeldt in de treck van den spitzen naeldt, aengesien dat sulcke strecken suyverder komen te vallen.

Die gene, welcke sich met het Graveer-yser behelpen, ende de geseide strecken verdicken, als zy door starck-waeter het werck hebben doen inbyten, sullen veel eer ende suyverder door de boven-geseide manier vergroven.

Ick geloof dat ick genoegh aangewesen heb de manier om de spitze ende breede Etz-naelden te gebruycken. Doch zal ick echter in 't voor by gaen hier by voegen, om niet te vergeten, indien het my mogelick is, dat is dat ghy in 't Etzen u spits en breede Etz-naeldt, zoo veel als het mogelick is, op de Plaet recht

houden moet, ende u gewennen moet de zelve met een vaste handt te stieren, op dat de schreven zoo veel te netter ende vastter vallen, ende om dat te doen, moet men noyt met de Etz-naelden arbeiden, ten zy datse wel gescharpt zijn, ende de zelve dickmaels, hoe goet zy oock zijn, mogen slypen.

Dat meer is, zoo waerschouw ick u, dat ghy uwe sijne strepen, welcke het licht ofte den dag vertoonen, ende u verdiepingen met suyvere Etz-naelden haelen zult, ende niet heel hart daer in snyden, maer daer en tegen dieper snyden, zoo wanneer men eenighe schaduwen wil uitdrucken, op dat men (gelijk hier naer op zijn plaetze seggen zal) een groot deel van de verdiepinge kan bedecken. Want ghy verstaet wel dat de naelden, daer men den dagh of het licht mede uitbeelt, het Koper maer effen moeten raecken, en zodanig datze maer alleenig de grondt wegh nemen. Zoo dat wanneer ghy het starck-water daer op doet, het niet diep in en byte, als wel op andere plaetzen daer ghy den naeldt dieper ingedruckt hebt, zoo dat als de verdiepingen bedeckt zijn, zoo fullen die plaetsen, waer den Etz-naeldt dieper in gegaen is, veel swarter ende schaduwachtigher sich vertoonen als de andere plaetzen. Hier in bestaet de voornaemste konst van Graveren, en inbyten met starck-water.

Ende

Ende om u het zelve beter te doen verstaen, indien ghy een verdiepinghe met een selfde Etz-naeldt hebt uitgewerckt, ende over al zoo wel in de duisternis of schaduwe, als in het licht even eens arbeit, zoo kond ghy wel begrypen dat het werck, zoo wanneer ghy het ontdeekt sich even eens over al zal vertoonen, naer dat het starck-water daer zal over gedaen zijn, ende het licht ende schaduwe of duisternis even alleens vallen, ende u werck alzo niet goet zijn, daerom moet ghy op uw' streecken ende Affeeringen wel letten.

Hier by vermane ick u weder van tijdt tot tijdt, wel waer te nemen met u dick penseel, ofte by gebreck van het zelve een yeder by de handt te hebben, om daer mede het gene van den grondt ofte het koper afgeschrabt wordt naerstig af te vegen, op dat de zelve in de Affeeringhe niet blijven sitten, want het zelve zoude strepen in de grondt, ende 't papier dat ghy om het zelve te bewaeren daer op geleght hebt, maecken.

Ghy zult mede u Penseel aen geen vet laten komen, ende dit zal u voor het laetste geseyt zijn.

CAP. XV.

Maniere hoe men zijn Plaete stellen moet, om het starck-water wel te vatten.

U Plaete nu geheel vaerdigh zijnde, zoo draeght goede forge datter geen vuyligheyt in de Affeeringe blijft, ende zoo daer by geval een valsche streck, krassen of iets anders op mocht zijn, 't welck ghy wilt dat door het starck-water niet in gevreten wordt, zo mede de randen van de Kopere-Plaeten, welke gemeenlick over al niet wel begrondt zijn ofte wel gegrondt wesende, wanneer men met het houte spaentje wil voelen of de grondt wel gekoockt waere; by ongeval daer iets afginge, zoo zult ghy de zelve decken als ick gae verhaelen:

Set het mengsel van Kaers-ongel en Olie, dat ghy hier te voren ghemaect hebt, op het vuyr, neemt als dan een grof of dun Pensel naer de grootte van de plaets die ghy bedecken wilt, stryckt daer mede over de plaets die ghy niet en wilt dat van het starck-waeter ingebeten wordt.

Dit gedaen zijnde, zoo neemt een Varckens borstel, of iets diergelijcx, doopt de zelve in u
ge-

gemaecte stop-grondt , ende bestryckt daer mede de rugh van u Plaet , zoo dat het starck-water op den rug van de Plaet niet kan byten , alzoohier door de kracht van het starck-water gebroocken wordt , dat het zoo veel niet kan schaden.

Draeght voor al forge dat u stop-grondt niet te weeck zy ; want het zelve zoo zijnde , zoo wanneer men als dan het starck-waeter op de Plaete gieten soude , zoo souw het zelve van zijn plaets, daer ghy het geplackt hadt, afgaen. Daerom is het dat het wesen moet , gelijk ick geseit hebbe , dat is zoodanigh van Olie ende Ongel gemengt, dat het vast gehecht blyve.

Voor mijn, als ick daer wat mede bedecken wil, ende het laeten koudt worden , zoo legge ick reys op reys, insonderheyt des winters, een weinig op mijn flincke handt, om dat de warmte van de handt het zelve ten deele doet bequaem blyven , het gene my beter dunckt te zijn, als of men de stop-grondt t'elckemael weder in zijn vadt dede smelten.

Ick zal niet vergeten u te seggen , dat my dickmaels ghebeurt is , ende voornamentlick met den weecken grondt, hoe dat wanneer ick het starck-water daer op goot , het selve in een oogenblick al de grondt dede afgaen, ende gesocht hebbende naer de oorsaek van dit toeval , zoo ghebeurden het eens op een kouden
ende

ende vochtigen dag, dat naer dat ick gearbeyt hadde, ick bevondt mijn Plaet van de Tafel lichtende, de selve achter heel vochtigh was, gelijk als een decksel, het gene men van een knoockende pot neemt, het welck my dede dencken datter wel licht eenighe vochtigheyt tusschen de Plaet ende de Grondt ingedrongen mocht zijn, het welck my dwongh een proef daer van te nemen, het welke was te wercken op twee Plaeten, de eene zoo begrondt zijnde als de andere, ende al eer ick het starck-water daer op dede, zoo hield'ick de eene Plaet over het vuyr om de vochtigheyt, indien daer eenige op mocht zijn, te doen verdwynen, het welke oock naer mijn gevoelen zoo uitviel, maer de andere, welke ick niet over het vuyr gehouden hadde, daer van lichte sich den grond af, gelijk sulcx te vooren geoordeelt hadde dat geschieden soude. Daerom zoo is het noodigh dat men voornamentlick in de winter de Plaeten eerst moet over het vuyr houden, al eer men het starck-water daer op giet, om de vochtigheden te doen uitwaeffemen, het zelve is van grooten gevolg.

Hier is een saeck, welke men swaerlick voorkomen kan, maer het is het best dat het selden gebeurt, dat is, dat het Koper somtijts vet van aert is, waer door het by komt dat de grondt daer niet wel vast aen kleeft, of schoon het

het

het ſchijnt daer wel aen te hechten , ende men bevint het ſelve niet, ten zy naer dat het ſtarck-water daer op gegoten is , want men heeft het zelve geen ſeven of achtmael gegoten ofte het Koper vertoont ſich op die plaetze daer men geaſſeert heeft , ende het vet is veel roder als ter plaetze daer het niet vet en is , ende het ghebeurt dat op ſulcke plaetzen de grondt ſpringt. Ick heb hier tegen geen andere mid-delen gevonden, als de Plate weder door ander ſtarck-water te overgieten, gemaect van goeden gedestilleerden Azijn. Dit toeval is my in twaelf jaeren drie of vier mael over komen , de eerſtemael als ick bevondt dat mijn grondt opdreef , was mijn werck van het ſtarck-water al ten halven ingebeten. Ick geloove dat mijn miſſlagh by gekomen is van mijn ſtarck-water, welck al te ſeer gemengt, ende dat meer is, dat den Azijn, welcke ick de laeſte mael gemaect hadde, al te ſeer geverft was , dit heeft my verbonden om naer een middel uyt te ſien , om mijn werck van deze ſchip-breuck te bevryden , mijn Plaeten met ſchoon-water wel waſchende , daer naer de zelve van verre tegen het vuyr te doen droogen , ende hebbende gemaect ſtarck-water met goeden gedestilleerden Azijn , heb ick twee dagen daer naer begonnen mijn Plaeten te doen inbyten. Ick heb u deze kleine raedt te geven , om u daer

voor

voor te hoeden, ende het zelve te helpen, zoo het u moght komen te gebeuren.

Vervolgens zal ick u leeren de manier om een instrument te maecken, om de Plaeten zoodanigh te houden alffe staen moeten, wanneer het starck-water daer op wordt gegoten, het welck niet beletten zal dat een ieder zijn sin volge, die het op een ander manier maken wil.

De seste Figuur.

C A P. XVI.

*Van de Gedaente eenes Instrument, het gene men noodigh heeft om gevoeghe-
lijck de Plaete zoodanigh te houden,
gelyck als men het starck-water daer
op giet.*

Erstelijck voor die gene, welcke begeeren tamelick versien te zijn, van het gene haer tot het Plaet-Etzen noodigh is, zoo vertoont de Figure haer dat het stuck gemerckt met de letter A. een trogh is van hout uyt een stuck, van omtrent vier duymen hoog, ende ses duymen breedt, onder dezen trogh is een aerde verglaefde kom met B. geteeckent,
in den

Hoe het water op dat koper moet gegoten worden.

in de welcke men het starck-waeter ontfangt , ende weder daer uyt op de Kopere-Plaet giet. Op de grondt van dese trogh is een gadt recht over de A, waer door het geseide starck-water in de aerde pot valt. M. N. O. P. is een houten bordt , het welck rondom met houte Lyften ongevaer twee duymen breedt beset is , om te beletten dat het starck-water, als men het op de Plaete giet, niet verloren gae.

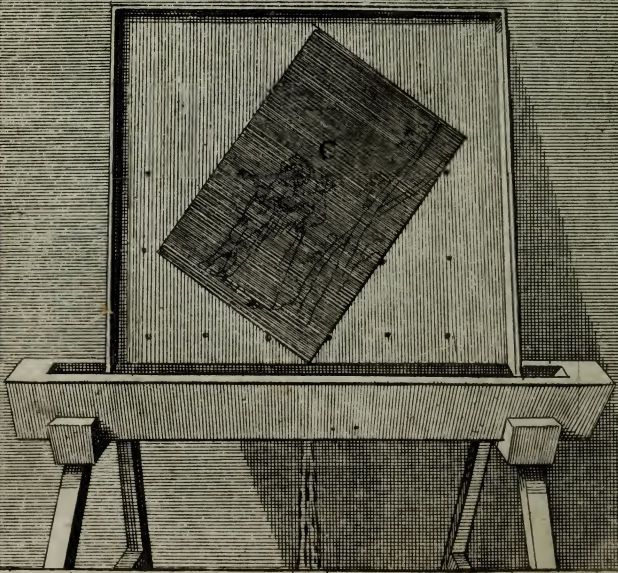
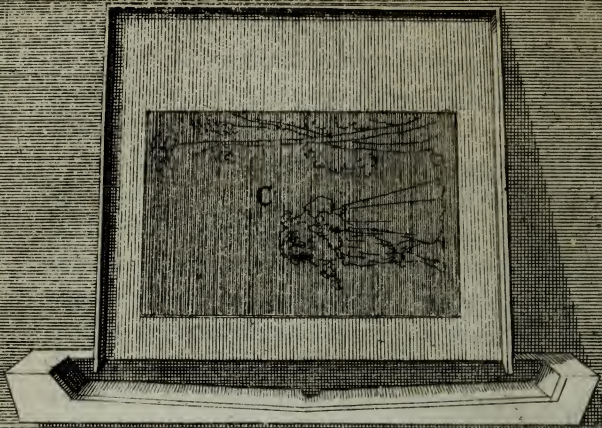
Dit geseide bordt staet schuyns teghen een muer of ander vaste plaetze , ende komt op zoodanighen wyse in de open trogh , dat het starck-water , het welck men op de Plaet giet welcke op het bordt leidt , weder in de trogh valt, ende van daer door het gadt, welck in het alderdiepste van den trogh is, in de aerde kom, welcke daer onder is geteekent met de Letter B, de C. is de Plaet, welck met twee houte pennen op het houte bordt gehouden wordt, schuyns en plat daer op leggende.

Nota. Ghy zijt hier mede gewaerschouwt dat het bordt , pennen , ende den trogh wel moeten gepickt zijn, ofte met yets anders overstreecken, om het starck-water te kunnen wederstaen , Q. is een verglaefde aerde kan , ofte van diergelijcke materie , met welck men uyt de aerde kom B. het starck water schept op de Plaet, gemerckt C. gelijk de Figuer uytwijft, hebbende niet zoo drae het gheseyde starck-water

water over de Plaet gegoten, ofre men moet uyt de kom terstont weder scheppen, ende zo gedurig op de geseyde Plaet gieten, tot een sekeren gestelden tijdt toe.

Ick heb hier onder de kom gestelt de gedaente van een groot hout, om de selve hooger te lichten, het welck sonder reden niet gedaen wordt, want hebbende de voeten van de trogh doen maken van zoodanigen hooghte, dat de onder-gestelde kom al te laegh staet, ende het starck-water in 't vallen komt uyt te spatten, ende als tot schuym zoude veranderen, gelijk het zeep-sop dat geslagen wordt met de hant. Dit heeft my veroorsaect de kom zoo veel hooger te stellen, ende hoe hooger dat de zelve staen kan, hoe beter het is, ende daerom zoo kan men verscheyde Instrumenten gemaect worden, die al te samen slecht en licht te bedencken zijn.

Hier volgt de ordre om het starck-water op de Kopere Plaeten te gieten, hoe men naer de gelegentheyt des tijts, met het menghsel van olie ende ongel de hoogfels en verschieten van de Plaete bestrycken zal.

De sevenste Figuer.

C A P . X V I I .

Ordre die men houden moet , om het Starck-water op de Kopere Plaeten te gieten, ende hoe men met de stop-grondt van Olie ende Ongel de Plaeten zal decken, de hoogfels en de diepsels, of schaduw of dagh behoortlyck zal voorstellen.

GHy hebt gesien de manier hoe men de Plaet stellen moet , om het starck-water daer op te gieten , nu is daer overigh te verhaelen, hoe langen tijdt men het zelve doen moet , want op veel wercken moet het starck-water dickwils gegoten werden , om volgende redenen.

Hebbende starck-water genoegh in u aerde kom , zoo schept met u verglaesde aerde kan, ende giet het starck-water op de Plaet , zoo hoog en recht als het mogelick is , zoo dat het gelijk over de heele Plaet vloeye, sonder daer met u pot tegen te raecken : ende zoo wanneer ghy nu acht of thien mael de volle pot over de Plaet gestort hebt , zoo alffe in de

voorgaende Figure gestelt is , zoo moet men se anders om keeren alffe gheweest heeft ; by exempel zoo als zy vertoont wordt in de boven-staende Figuer , gemerckt C , daer naer moet men se noch thien of twaelf mael begieten, gelijk hier onder , ende naer dit die noch drayen als in de onderste Figuer , ende storten daer noch acht of thien maelen starck-waeter over. Dit alles moet ghy omtrent een viendeel uurs daer naer weder doen , naer dat het starck-water krachtigh of het Koper hardt is.

Want indien het Koper hardt is , zoo moet men in meerder tijdt het starck-waeter daer over gieten , indien weeck minder. Ende om dat men in't begin de kracht van het starck-waeter niet wel weten, ofte de hoedaenigheyt van u Koper niet wel onderkennen kan , zoo zal ick een middel om het selve te weten aenwysen , om u naer de hardigheyt ofte weeckheydt van u werck te schicken ; want het gebeurt dickmaels dat men Plaeten vindt , waer op een groote kracht te gebruycken van nooden is , als mede andere die veel weecker zijn. Hier en teghen vint men oock veel wercken welcke niet meerder grove ende vaste als sachte en nette trecken vereiffchen ; ghelijck als de Plaete die in dit Tractaetje staen , ofte die dubbelt grooter zijn.

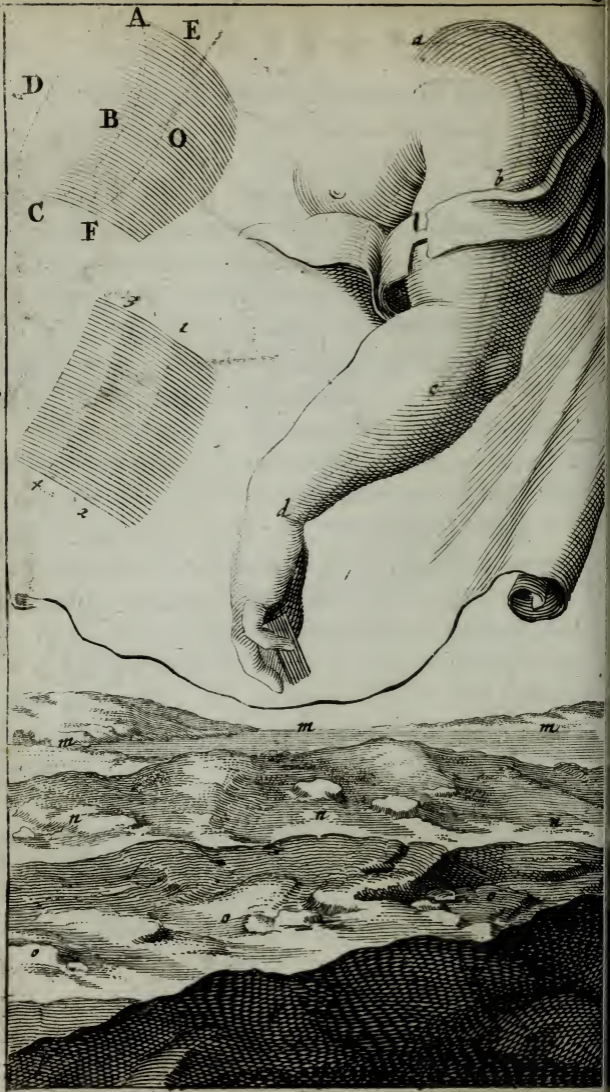
Om dan de kracht van u starck-water , ende
de

de hardigheyt van u Koper te kennen , om de zelve tot dit werck bequaemelijck te gebruiken , zoo sult ghy de eerste mael (ghelyck als het hier vooren geseit is) de helft van een achtendeel van een uyr u Plaet met starck-waeter begieten , daer naer sult ghy u Plaet af-nemen , ende zult daer daetelijck gemeyn waeter , en dat van hoog genoeg daer op gieten , omse te wasschen , zoodanigh datter geen starck-waeter meer op blyve ; want indien zy niet wel afgewasschen is , zoo wanneer als ghyse zult hebben doen droogen , zoo sal de grondt gheheel groen zijn , ende sal u beletten het werck te sien . Ende daer naer zult ghy de geseide Plaet tegen een helder vuyr houden , zoo dat sonder smelten van den grondt , de Koper-plaet droogh werde : dit gedaen zynde , zoo zult ghy een klein stucxke hout-kool nemen , en vryven daer mede u grond (ter plaetse daer sijne Afseeringe zijn) af ; en zoo u . l . bevindt dat de sijne trecken genoeg door het starck-waeter zyn ingebeten , zoo lecht u Plaet op een Ezel , gelijk by de Schilders gebruickt worden , of diergelijcken , zoo neemt dan de stop-grondt met een Penzeel , bequaem om de hooghsels en de verschiete , die dun en sacht wesen moeten , te bedecken , ghelijck zoo wanneer ghy wilt iets leggen op de trecken die ghy niet en wilt dat verder sullen ingege-

tē worden, ende op de plaets welek ghy door den houte kool ontbloot hebt. Hier by zult ghy forge draegen datter altijd genoegh van de stop-grondt op gedaen worde, ende dat de Penzeel niet vet maer suyver en schoon zy, stryckt daer mede over de Affeeringe, tot dat de stop-grondt in de strepen blyft sitten, ende dit is de eerste deckingh der dunne en fijne Affeeringe, welcke de hooging den dagh ofte het licht zullen uitbeelden.

Indien het in de winter is, zoo warmt u Plaet eerst een weinig tegen 't vuyr, om alle de vochtigheyt te doen verdwynen, zoo zult ghyse op u. l. voorigh Instrument leggen, ende gieten daer starck-waeter op als vooren, duerende omtrent een half uyr, ghy moet mede de Kopere-plaet omkeeren, gelijk als in de Figure onder No. 7. genoeghfaem te kennen geeft, dit gedaen zijnde zult ghyse met gemeen waeter wasschen ende droogense tegen 't vuyr, sonder de stop-grondt daerse mede bestreecken is te doen smelten (waer op men naerstig letten moet) want u werck soude gevaer loopen van bedorven te zijn.

Daer naer u Plaet gedruckt wesende, zoo zult ghyse weder op den Ezel setten, en stoppen u voorighen Affeeringe en dichter by verschieten wat verder daer mede uyt, op dat de selve dies te meer vloey soude hebben.

Ick heb geraeden gevonden een Plaet van veel ende verscheyden sachtigheden alhier te stellen, om beter te doen verstaen wat voet dat men houden moet om de selve van tyt tot tyt te stoppe voor die gene welcke in dese Konst noch zooverre niet gekomen zijn.

Ghy sult dan believeu te overleggen dat het niet sonder reden is, u te kennen gevende de manier om u grove als spitze Etz-naelden te stieren, ick heb altijd geseit dat men de groven gebruycken moet, alwaer men de strecken grof hebben wil, vast drucken zal, ende zijn handt verlichten zoo wanneer men fijner Affeeringen trecken wil, het welck dan veel tot het werck van het starck-waeter helpt.

No. a. Hier komt de achtste Figuer; by exempel, indien ghy gestopt hebt voor de eerste mael dat deel, welck de Letter A. B. C. D. besluyten, het gene een ghedaente van een Ovael maect, ende dat ghy de tweede-mael bedeckte de plaets die daer is tusschen de Linie A. B. C. en de Linie E. O. F. ende dan weder met starck-waeter die plaets begoot, geduerende den tijdt die geseyt is, zoo kond ghy wel oordeelen dat het uytgewerckt zal hebben daer ghy naer verlangt. Ick heb hier boven in de Plaet gestelt een Vrouwen arm om u van naer by te doen sien, alwaer de verdiepingen door de letteren A. B. C. D. duyde-

lijck ghesien worden , ende door het andere schaduwachtiger zynde , gelyck als men gemeenlijck de Affeeringen dect naer de gheleghentheydt , zoo dat de Linien in den dach haer verliefen, ende in het duyfter vergroven.

Hier by heb ick oock willen stellen vier bergen van aerde, de eene gemerckt M.M.M. de eerste-mael , daer aen volgende is ghestopt N. N. N, daer naer O. O. O. zoo schieter over dat het donckerste ende het swartste is.

Maer yemandt zoude mogen seggen , dat men sulckx met sijne en grove naelden zoo moeste uytvoeren , dat men niet hoefde uyt te stoppen , en dat het starck-waeter even matigh zyn werck zoude moeten doen ? Ick antwoordt hier op dat het niet zoo sichtbaer sich vertoonen zoude , gelyck als het werck van de tweede Figuer uytwyft , welck ick uytdruckelijck op die manier gemaect hebbe, alwaer ghy door de affscheydingen 1,2,3,4. de streecken waer men de stop-grondt opgedaen duydelijck sien kan , gelijk men in verscheyden Plaeten van eenige Graveerdens met starck-waeter kan bespeuren.

Derhalven kondt ghy wel oordeelen door dit starck stieren der Etz-naeldt niet alleen den grondt affchrapt, maer selver 't Koper met sich neemt , gelyck als met het Graveer-yser ; zoo wanneer de strepen niet diep genoeg zyn om
het

het ſwart te ontfangen ; ofte het ſtarck-waeter een kleynen tydt daer op gheweest zynde ; maect dat de twee ſcheydingen niet grof of ſwart zyn , maer gelijk den dagh aen de uytterſte deelen ſich vertoonen : Ende om dat het door onachtſaemheyt ſoude kunnen gebeuren als u Plaet gewaſſchen is , in 't droogen de ſtop-grondt door de hitte van't vuyr op andere Aſſeeringe quam te loopen, die ghy noch groover wilde doen inbyten , zoo neemt met een ſchoonen doeck de plaets daer het over-gelopen is ſchoon af, neemt dan kruym van broodt en vryft daer mede zoo langhe daer over dat ghy oordeelt dat de plaets niet meer vet en is , dit hulp-middel wordt hier niet geſtelt dan in grooten noodt , om het vet daer van de ſtop-grondt over de Plaet gelopen is wech te doen, op dat daer niet belet en worde, dat het ſtarck-water zyn werck wel doet , daerom moet men wel toefien dat het zelve niet en geſchiede.

Komende nu tot de middel om de Platen, die men voor de tweēde mael bedeckt heeft, wel te doen inbyten door 't ſtarck-water, naer de tweēde deckinge zult gy u Plaet ander-maelen een goede half uyr lang met ſtarck-water begiēten.

Dit verricht hebbende, zoo waſcht de zelve weder met ſchoon water af, ende drooghtſe als gy gewoon zyt, daer naer zult gy voor de laeſte mael de ſtop-grondt van Ongel en Olie daer we-

der over doen, ter plaetzendaer gy meent dat het noodig is, om de schaduwen en dagen van malkanderen af te fcheyden, ende daer door u arbeit aengenaem te maecten. Als nu alles wat noodig is gestopt is, zoo gieter het starck-waeter voor de laeste mael over, deze reyse moet ghy wel acht geven dat ghy het starck-waeter behoorlijck daer op laet blyven. By Exempel, indien op u Plaet eenige schaduwen of Afleeringen zyn, die ghy diep wilt ingebeten hebben, ende by gevolg heel swart moeten zyn, zoo moet men deze laeste mael het starck-waeter meer als een uyr daer op gieten, ende zoo vervolgens met andere wercken.

Derhalven kondt ghy wel bemercken, dat ick alhier geen generale Regel om de Plaet naer behooren te decken, in alle gelegentheden kan voorschryven, nochte veel min een sekeren tijdt stellen om het starck-waeter daar op te gieten, ende ghy moogt wel dencken dat *Calot* wel onderscheyt heeft weten te maken, hoe lange men het starck-waeter op kleyne of groote wercken moesten gieten.

Ick heb hier te voren geseyt, hoe men van tijdt tot tijdt de Plaet met houte-kool ondecken kan op eenige plaetzen om te sien, oft het starck-waeter genoegh ingebeten heeft. Oordeelt dan van de tijdt in de welcke ghy het starck-waeter op giet, naer de grootte van
het

het werck dat ghy doen moet. Ende ick waer-
schouw u derhalven ter goeder tijdt om de
zelve zoo swart te maecten als eenige Plaeten
in dit werck gestelt, en onder anderen den Ty-
tel-plaet ende de Figuer, alwaer het starck-
waeter gegoten wordt, hebben my gebracht
ten naesten by zoo verre, als ick het hier be-
schreven hebbe, niet te min moet men met
onderscheyt gaen, want alle Koper ende alle
starcke wateren zyn niet alleens tot alle tyden.

Als ghy nu (by Exempel) u starck-waeter
een uyr op de Plaet hebt gegoten, zoo zult
ghy de zelve noch eens met gemeen waeter
wasschen, maer het zal niet noodigh zyn om
de zelve meerder te droogen als te voren ge-
daen hebt, wanneer ghy daer meer starck-wa-
ter op gieten wilt, ende men hoeftse maer te-
gen het vuyr te houden, tot dat de stop-grondt
smelt, daer naer zoo vaeghtse met een schoon
doeck af aen beyde zijden, tot datter geen
meer van stop-grondt op en blyve.

C A P. XVIII.

*Hoe men de Grondt van de Kopere-Pla-
ten (naer dat het Starck-waeter zyn
werck gedaen heeft) af zal doen.*

NEemt een wel-ghebranden houte-kool
van Wilghen-hout, ende neemter de

schors van, doet de zelve kool in schoon waeter, ende wasschet met het zelve waeter u Plaet, ghy zult geduerigh met geseyde kool op den grondt vryven, op een manier gelijk als wanneer men het Koper polijst, ende dit zal den grondt wegh nemen; voor al draeght forge datter geen sandt ofte andere vuyligheyt tusschen de kool op de Plaet en kome, ofte datter eenigh sandt of quaesten in zyn, want daer door zo soudender schrabben op de Plaet komen, die men swaerlijck daer uyt zoude konnen krygen, voornamentlijck alwaer de Plaet fijn of sacht ingebeten is, daerom gebruyckt men daer toe geen koolen die ghy om te polyschen gebesigt heeft, om dat de zelve de fijne Afseeringe zouden uitvryven, daerom is die kool die niet gebrant is hier toe niet dienstigh.

Als den grondt t'eenemael van de Plaet genomen is, zoo blyft het Koper van een onaengename couleur, ter oorsaeck van het vuyr, ende het starck-waeter datter op geweest is, ende nu het zelve zijn behoorlijcke couleur weder te geven, zoo zult ghy van dat starck-waeter nemen dat de Raffineerders ende Gout-smeden gebruycken, ende selfs veel Plaet-snyders, welcke in den weecken grond arbeyden, waer van terstondt handelen zullen, ende zo het suyver is, zoo doet daer onder twee darde gemeen waeter, ende vryft daer mede met een schoon doeckje

doeckje over de Kopere Plaet , ende naer lang vryven zult ghy bevinden dat het Koper zijn gewoone fuyvere couleur weder krygen zal.

Drooght hier naer u Plaet fuyver met een fchoone doeck of, zoo datter geen water meer op en blyve , ende befmeert de Plaet met wat Boom-oly , ende een ftuck van een vilt , ofte iets diergelijcx , vryft de gefeyde Olie , ftijf daer mede over de Plaet, ende daer naer de gefeyde Plaet met een doeck , wel lettende dat het zelve niet en gefchiede met den doeck daer ghy het ftarck-waeter te vooren mede afgevaegt hebt, dat de Raffineerders gebruycken. Voorders zoo zult ghy (indien het noodig is) u werck met den Graveer-yfer over-loopen , gelijk men noodtfaeckelijck veel tydts doen moet , voornamentlijck in de ftreecken die heel bruyn moeten zijn , want ghy kont wel afmeten , dat alwaer veel Affeeringen kruyswijs over een komen , daer weynigh grondt tuffchen blyft , ende by gevolg dat het ftarck-waeter , dat weynig grondt weg eet , om dat het daer onder doorgraeft , ende het zelve tot een koeck maect.

Zoo ghy bemerckt dat het zelve door het inbyten u mochte bejegenen , zoo neemt van de boven meer-gemelde ftop-grondt, bedeckt de plaets daer mede , daer ghy vreest dat het ftarck-waterde Linien foude te famen vreten,
ende

ende kondt daer naer met den Graveer-yfer, het geen in de Groeven gebleven is, uitsteken, want als het starck-waeter een Groeve heeft gemaect, welcke een swarte plack in 't drucken geeft, een weynig daer naer verthoont sich de zelve plack wit in 't drucken, om dat het swart daer niet langer kan aenhechten.

Hebbende dan die plaets wel bedeckt, zoo hebt ghy daer naer niet anders te doen, dan als met 'u Graveer-yfer de Linien te slyveren ende verstercken, op datse wel afdrucken.

Ghy weet dat 't goet gebruik van het Graveer-yfer swaerder is als dat van den spitse ofte geslepen naeldt, voornamentlijk voor die het niet ondersocht hebben. Maer om dat het zeer nootfaeckelijck is, ende men dickwils hoofden ende andere saecken heeft, welcke men moet met het Graveer-yfer verhelpen, ende het dickwils ghebeurt dat men ter plaetse is, al waer men niemand vindt die hem dit verstaet, zoo heb ick een woort of twee willen seggen, zoo van het houden als slypen ende regeeren des Graveer-yfers op het Koper, ende dat meer is, een maniere beschryven hoe men met den sachten grondt zal omgaen, zoo wanneer men iets op nieuws op de Plaet wil herdoen. Die gegraveert is, van dit zelvezal ick wijtlo- pigh handelen naer dat ick zal beschreven hebben hoe men den sachten grondt sal maecken.

HET TWEEDE DEEL,

Handelende van de ma-
niere om den

W E E C K E N
G R O N D T

te maecken;

(A L S M É D E)

Hoe men sich met de zelve be-
helpen zal, ende andere beson-
derheden meer.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1950

1950

1950

1950

1950

C A P . I .

*Hoe men den fachten Grondt maec-
ken zal.*

N Eemt anderhalf once wit Maegden-
wasch , dat wel gezuuyvert is.
Een once Mastick dat schoon en
zuuyver is.

Een half once Aspalthum ofte Spalt.

Stoot u Mastick en Spalt wel kleyn , doet
daer naer u Wasch op een fachte geglomme
vuyr smelten in een aerde wel verglaesde
pot , als het nu wel ghesmolten is , zoo zult
ghy den gestoten Mastick allenxkens daer op
stroyen , op datze te beter smelte ende sich
met het Wasch vermenge , het zelve gedurich
met een stockje roerende , daer naer zult ghy
met den Spalt dit menghsel op de zelve ma-
niere bestroyen , gelijk ghy het Wasch met
den Mastick gedaen hebt , het zelve zoo lan-
ge op het vuyr roerende tot dat de Spalt wel
gesmolten is , ende met de reste vermenght ,
het welck geschieden kan in de tijdt van een
sefthiende part van een uyr. Neemt het daer
naer van 't vuyr , ende laet het wat kout wor-
den ; ende hebbende schoon waeter in een
schotel , giet dit menghsel daer in , ende naer
dat

dat u handen wel schoon zijn zoo kneedt het wel ter degen, ende maect daer lanckwerpige rollen van, hebbende de dichte van een duym,

Indien ghy nu wilt datter geen vuyligheyt in u mengfel zal blyven, zoo laet het wanneer het gesmolten is door een suivere doeck of sijne Teems heen loopen, laetende, door de zelve het als dan in't waeter vallen.

Voor mijn, zoo veel als ick om te begronden van nooden hebbe, winde ick de zelve in een sijne doeck of Armofy, en ftrycktfse daer door op de Plaet, ende laet de zelve warm zijnde daer niet door druypen, want men daer te veel van verliest.

Nota. Men moet in de Winter daer wat meerder Wasch by doen, alzoo dit menghsel wat te droogh wordt, het en is oock niet noodig dat men op een reis meerder neemt van de geseide specien als boven geseit is, want het zoude bederven.

Ick zoude hier andere vermengingen gestelt hebben, maer ick bevinde dit zelve het beste te zijn, dat ick tot noch toe oyt vernomen hebbe.

C A P . I I .

*Hoe men den weecken Grondt op de Plaet
strycken zal.*

U Plaete wel gepolijst, ende van vettigheyt gezuivert zijnde, zoo moet men den sachten grondt nemen, ende winden den zelve in een schoonen doeck of armosijn, vast ingewonden zijnde, lecht daer naer u Plaet op een vuyr-pan, daer een middelmatigh geglomme vuyr onder is, laet de zelve zoo warm worden, dat zo wanneer gy met den ingewonden grondt daer over stryckt, de zelve lichtelijck smelt, neemt dan de Rol-grondt ende stryckt daer haestigh over van de eene kant tot de andere effen en gelijk, zoo dat de streecken als banden aen malkanderen raecken, zoo lange tot dat u heele Plaet overdeekt is.

Dit gedaen zijnde, zoo neemt een breeden Gansen-veder die zijn Vederen wel gesloten zijn, ende stryckt met den baerdt ofte de Vederen, gelijk over den grondt, datse over al effen ende gelijk is, ende dat wel haestig, op dat zy niet op de Plaet verbrandt, voor de eerstmael zal het genoeg zijn u te behelpen met den geseiden Veder, om den grondt te effenen, maer daer naer sult ghy een andere ne-

men die beter gefloten is , ende zult dan weder fachtjens ftrycken over de gefeide grondt, omfe heel gelijk te maecken over de heele Plaet. Soo by aldien nu u Plaet , ende by gevolg u grondt koudt werdt , zoo zult ghy den zelve weder warm maecken datse de grondt doet fmelten , ende draegt doch goede forge dat den grondt niet en verbrandt , het welck ghy lichtelijck kont bespeuren, wanneerse sich fcheurt , ofte fchynt kleine puckeltjes op te werpen.

Wanneer ghy nu u grondt effen ende gladt over de Plaet gestreken hebt , zoo zult ghy den zelve met een kaers fwart maecken, gelijk als ick van den harden grondt hebbe beschreven , doch met deze voorwaerde, dat de vlamme daer noyt te dicht aen kome , en niet te lang op een plaets , maer gedurigh van de een plaets tot d'ander : Hier by moet men noch verder letten , of de Plaet wanneer men met de kaers over al geweest heeft, oock geheel fwart geworden is, zoo neen, moet men de Plaet weder verwarmen tot dat de grondt begint warm te worden , ende by gevolg het fwart dat van de kaers op den grondt ghebleven is , tot de Plaete toe doordringt, ende den zelve geheel fwart make. Voor al draegt forge, dit doende, dat het vuyr matigh zy, en den grondt gelijk over de Plaet fmelte, zonder dat de zelve verbrande.

brande. Laet daer naer u Plaet koudt worden, ende wanneer ghy nu daer op Graveren of Etzen wilt, zoo zult ghy u meeninge (gelijck op den harden grondt) daer op ontwerpen, met deze waerfchouwinge nochtans, dat ghy daer op zoo starck niet drucken moet, op dat ghy u grondt niet te vast doet kleven aen het met roodt aerdt bestreecken papier, want ghy daer door u werck bederven soudt.

Het is voorder niet noodig hoe ghy u grond met kryt of diergelijcke faecken bestrycken zult te verhaelen.

Dit ghedaen zijnde, zoo zult ghy met de zelve naelden (ghelijck als ick boven van den harden grondt aengewesen hebben) arbeiden, hoe wel daer veel gevonden worden, welck met den spitzen, ende stomp-geslepene Graveer-naeldt sich niet kunnen behelpen, nochtans vinde ick de zelve seer dienstigh, insonderheyt, om in de Bouwkonst ietwes uyt te wercken: Het staet nochtans in de keure van den Graveerder hem daer mede te behelpen of niet.

Hier is een faecke waer op u wel te letten staet, dat is, om u grondt op de Plaet wel te bewaeren, wantse kan lichtelijck door wat ruyghs dat daer op valt bedorven worden. Daer zyn veel middelen om de zelve wel te beschermen.

By Exempel , zoo wanneer ghy op de zelve Plaet of op u Lessenaer werckt , zoo kont ghy ter sijden van u Plaet twee blockjens ofte boecken leggen , zoo hoogh als ghyse hebben wilt , ende daer op zult ghy een andere planck leggen , de Plaet niet raeckende , waer op in 't arbeiden u handt rusten kan.

Daer zynder, welcke werckende haer behelpen met een Ezel, gelijk de Schilders gebruicken, hoe wel daer veel zijn die haer daer mede niet kunnen behelpen , nochtans houde ick de zelve (om veel redenen die ick hier naer verhaelen zal) zeer goet.

Ick zal u gaen beschryven , hoe dat ick in den weecken grond wercke : eerstelijck legge ick op mijn Tafel ofte Lessenaer een bladt grauw ofte wit papier , dat even veel is , als het maer schoon is , ick legge mijn Plaet daer op , daer naer neem ick een sachte ongesoomde servet , welcke veel gebruickt is , ende derhalven droog is, ick legge de zelve drie, vier dubbelt , ende dectse daer naer wel effen over mijn Gegronde-Plaet , ende desen doeck dient my , om mijn handt daer op te leggen , gelijk als het papier , wanneer ick in den harden grondt arbeide , het welck ick zeer bequaem gevonden hebbe.

Nota. Ghy moet u wachten dat ghy met de knopen van u arm niet te hardt op de grondt

grondt druckt , want dit zoude de zelve bederven.

Daerom doen die gene, welcke in den grond arbeiden, niet qualijck de zelve knoopen aen de zijden van den arm doen stellen.

Weest voor al voorsichtigh datter geen rouwigheydt op u grondt en kome ; ende op dat ghy in 't Etzen met de naeldt het Koper ende de grondt soudt mogen wech nemen, zo vaegt met het groot Penceel het zelve schoon af.

Ende beeldt u vry in dat het twintighmael quader is u weecke grondt te bewaeren , als wel den harden ; ende dit is de oorfaeck waer om dat ick sulcke weecke grondt niet meer gebrucke : Voornamentlijck in wercken, alwaer lange Haelen of Affeeringe in komen , om dat het gemackelijcker valt ronde Haelen te trecken in den harden grondt , wanneer men wat stijf drucken moet als wel in den weecken, om dat de hardigheydt van den grondt de naeldt als bedwingt, het welck oorfaeck is , dat men de trecken zoo veel te suyverder maect, ende beter de suiwerheydt van het Graveer-yser uitdrucken : Dat meer is, staet gedurigh in forge dat yemandt aen u Plaet stooten zal, ende sultze van niemandt dorven laeten aenroeren , ten zy datse mede van die Konst zijn. Als oock mede, indien daer Vet, Olie, Boter of diergelijcke andere vette dingen op gevallen zijn , zoo kan

men daer geen raedt toe vinden , gelijk als op het harde met kruym van broodt ende een schoone doeck , in tijdt van noodt geschieden kan.

Wat nu belanght , de gene welcke in den weecken grondt arbeiden , die loopen zo veel perijckel niet alffe haer Plaet op een Ezel setten , om haer grondt te bederven , ende zijn ook zo niet onderworpen de grond af te vagen diemen afschrapt, ende om dat de Plaet schuyns staende het daer van selfs af valt , ende om dat deze manier weinig gebruickt wordt , heb ick naer gelaeten hier van een Plaet te stellen , om datter anders geen onderscheyt en is tusschen een Schilder , ende die aldus arbeit , als alleen , dat den Schilder het Penceel , ende den Graveerder den groven of sijne geselepen naeldt gebruickt. Dit is wel waer , dat den Graveerder sijn Plaet wel vast moet stellen : voornamentlijck zoo wanneer hy hardt druckt , ende groote trecken maect. Ick heb my laeten seggen dat *Calot* op den harden grondt werckende , op deze maniere sat , om zijn gesontheys halven, alzo hy geloofde dat voor overhellende hem schadelijck was.

C A P. III.

Hoe men de Kopere Plaet haer randt met Wasch boorden zal, op dat het Starck-water daer niet af vloeye.

GHy moet weeck roodt of groen Wasch hebben, daer is niet aen ghelegen wat couleur het zy, men vint het stocks-gewijs, gelijk als het Spaensch Wasch; indien het in de winter is, zoo sult ghy het tegen het vuyr weeck maecten, in den Somer is het weeck genoeg van sich selven, ende sult het strycken rondom den boordt van u Plaet, alwaerse niet Gegraveert en is een randt een vinger breedt hoog, maer siet wel toe dat gy met het Wasch de Linien, welcke wat naer aen het endt zyn, niet bedeckt, maer versorgt de Plaet ter degen rondom, op dat het starck-waeter door het Wasch, wanneer het daer op ghegoten is, daer niet doordringt, ofte afvloeye, ende om het selve inde winter beter te doen, zoo neemt een stuck heet yser, ende stryckt daer mede over de voegen van het Wasch aen de enden der Plaete.

U Plaet alzoogebort hebbende, zoo zult ghy scheyd-water nemen dat de Raffineerders

ghebruicken, of wel starck-waeter, ende ghy sult'er een darden-deel gemeen water by doen, ende indien ghy starck-waeter hebt, dat ghy te voren meermaels gebruickt hebt, ende daer door blaeuw-verwigh geworden is, zoo moet ghy dit zelve onder dat ongebruikte mengen half zoo veel in plaets van het water, ende naer dat het starck is, daer naer zult ghy het sachtjens over de Plaet gieten, zoo dattet een half vinger breedt hoogh daer op staet. Voorders zult ghy de starckte van het geseyde waeter bemercken, indien het haestig in de Afleeringen van het Koper begint te wercken, daer en tegen het swacke kunnen onderkennen, indien het zelve afgegoten zynde, de strepen roodt en Koperigh sich vertoonen, zoo heeft het geseyde starck-waeter noch geen sichtbare wercking gedaen.

Voorder, indien ghy bemerckt dat het stark-waeter heeft beginnen te wercken, zoo zult ghy het noch een weinig daer op laeten, ende daer naer van de Plaet in een bequaem glas afgieten, ende giet dan gemeen waeter op de Plaet, om het starck-waeter dat daer op gebleven is af te spoelen, daer naer droogtse, gelijk als u hier boven omtrent den harden grondt geleert is.

Draegt doch wel sorge omtrent dese weecke grondt, ende het scheid-waeter, om de
voch-

vochtigheydt die tuffchen het Koper ende grondt mochte zyn , te doen uytwaeffemen al eer ghy het starck-waeter op den grondt doet: Het waeter afgedrooght zynde , zoo zult ghy van die stop-grondt nemen, waer van ick u gefegt hebbe , ter plaetfe van den harden grondt, ende bedeckt daer mede de hoogfels , ende de subtylste Linien, ende naer dat ghyfe de eerfte mael bedeckt hebt, zoo fult ghy op u Plaet het zelve starck-waeter weder gieten dat ghy daer af gegoten hebt, ende laeten het een half quartier uurs daer op ftaen , defe tijdt verftreken zynde , giet het voorfeyde waeter daer weder af , wafcht en drooght u Plaet daer na weder , ende dectt weder het gene ghy bevindt noodig te zyn. Ende eyndelijck zoo zult ghy het zelfde starck-waeter daer weder op gieten, ende laeten het een half uur daer op ftaen , volgende hier in, ende u fchickende naer de fterkte van het starck-waeter of den aerdt van het werck , daer naer giet het water weder van de Plaet, ende wafcht u Plaet met fchoon water af.

Dit ghedaen zynde , zult ghy u Plaet wat droogen , ende zult den boordt van Wafch in die zelve tijdt daer af nemen, daer naer zult de Plaet heel heet maecken , zoo datter de stop-grondt en de grondt af fmelt , daer naer zoo vaegtfte met een fchoonen doeck af , ende zult daer over wel fterck met Olie van Olyven

overvryven; dit gedaen zynde, overloopt de Plaet met den Graveer-yfer daer 't noodig is.

Ick waerschouwe u, dat zoo lange het starck-waeter op de Plaet staet, ghy een Swaene veder moet klaer hebben, om daer mede dwars door het starck-waeter te strycken, om het gene in de Affeeringen afgevreten wordt weg te vaegen, op dat het starck-waeter zyn werck te beter kan doen; als mede, om te sien of den grondt opdryft, dat is, heele stucken af gaen, want anders belet het gelijksaem sieden van't starck-water het zelve niet te kunnen sien.

Zijt oock ghewaerschouwt, dat het starck-waeter van den harden grondt uytmuntende is, om ghebruickt te werden tot het inbyten van het werck dat op den sachten grondt gemaekt is, ende dat men het op de zelve manier moet handelen ende decken als met den harden grondt gedaen wordt; ende zoo yemandt sich daer mede wil behelpen, die moet verssekert zyn, datse daer beter toe bequaem is, als die van de Raffineerders, ende dat meer is, zy is het opdryven zoo niet onderworpen, nochte andere toevallen, als datse het gesicht niet zoo schadelijck is, nochte de gesontheydt zoo hinderlijck als het scheyd-waeter, niet te min een yeder kan gebruycken het gene hy wil.

C A P . I V .

*Hoe men den harden ende weecken grond
op de Plaet wit maecken zal.*

DAer is een manier in plaetze van swart , de grondt wit op de Plaet te maecken , ende daerom zoo wanneer ghy uwen harden grondt (gelijk het geseyt is) op de Plaet gerecht hebt , zo zult ghyse doen koocken en droogen sonder te swarten , ende zult de Plaet zoo alffe is , kout laeten worden ; neemt daer naer loot-wit, wel met waeter fijn gewreven zynde, doet het zelve in een aerde verglaefde pot of schotel, doet daer dan wat ghesmolten Vlaemsch gom by, ghy zult den verhaelden schotel of pot op't vuyr fetten , en laet het een weinig smelten en heet worden. Dit gedaen zynde , zoo neemt van het geseyde loot-wit dat wit en suyver gemengt moet zyn met een wit-quast , ende wit u grondt daer mede , zoo effen als ghy kondt , ende laetse droogh worden , u Plaet vlack op een seeckere plaets neer-leggende : Ende zoo by aldien in 't witten het loot-wit ergens niet wel hechten wil , zoo moet men in 't loot-wit een droppel of twee Offegal doen, en mengen die in de schotel daer onder.

Ende

Ende omtrent de fachte grondt moet men het selfde doen , naer dat men de grondt op de Plaet gestreecken heeft, ende met een Swaeneveder wel geëffent, sonder te swarten. Iemant soude mogen seggen, by aldien men den grondt niet eerst swarte , al eer men het wit daer op dede dat de streecken haer niet zoo swart souden vertoonen , ende dienvolgende niet zoo klaer voor het oog haer vertoonen. Maer hier op antwoorde ick twee saecken. De eerste, dat het swarten verhindert dat het loot-wit daer op niet hechten kan , ende men zoo veel gals daer niet hoeft in te doen , waer door men den grondt soude kunnen bederven.

Ten anderen, of het loot-wit al schoon hechten mocht, het niet anders als grauw sich soude vertoonen, ter oorsaeck van de swartheydt des grondts , ten waere men daer zoo veel onder dede , dat het een met het ander niet en deugde.

Om u meeninge ofte voor-hebben op den fachten grondt te brengen, doet men het zelve mede met rode aerde (gelijck ick hier te voren van den harden grondt verhaelt hebbe) ofte wel het papier bstryckende met stoffe van houte kool in plaets van rode aerde , zoo wanneer u grondt wit gemaect is.

Als ghy op den fachten grondt het gene ghy begeert , ghedaen hebt , ende ghy wilt dat u

Plaet

Plaet door het starck-waeter ingebeten werdt, hebt ghy niet anders te doen dan wat gemeen waeter te nemen, dat lauw is, ende het zelve op de plaet storten, ende met een Spongie of iets dat niet hardt en is, of wel met de vleyfige tippen van u vingers, over dat wit heenen vryven, om het zelve over al wegh te nemen, daer naer wascht de Plaet datter niet wits op en blyve, en droogtse, ende daer naer kan men daer zoodaenighen starck-waeter op doen als men wil. Ende om in het wercken het selfde witte grondt te bewaeren, en hoeftmen anders daer niet op te leggen als een stuck Laken ofte Sargie, waer van de Wol wel sacht is, in plaets van papier, of wel Damast-werck.

Zoo ghy nu ghedachte loot-wit gaern haestigh wildet wegh hebben, moet men scheid-waeter nemen dat met slecht waeter vermengt is, ende gieten dat daer over al op, dit zal het met der haest wegh vreten; daer naer zoo storter noch gemeyn waeter over. Het loot-wit aldus wech-genomen zynde, zoo zult ghy het waeter datter op gebleven is afdroogen, ende vervaerdigt u Plaet gelijk als hier vooren geseyt is.

CAP. V.

Hoe men het gene in het inbyten op de Koperse Plaet vergeten is by doen zal, ofte veranderen of verhelpen.

AL eer ick eyndige, zoo is my ingevallen, om u een middel aen te wyzen om veel faecken door het starck-waeter by noodt te verhelpen, gelijk wanneer het gebeurt dat op u Koper iets dat u mishaeft gekomen is, ende ghy daerom met het meer-verhaelde mengsel de plaets bedeckte, op dat het starck-waeter aldaer zijn werck niet en zoude kunnen doen, ofte wel dat ghy daer noch eenigh cieraedt by wildet voegen, als ingewandt, doecken, tapyten ofte iets diergelijckx, ofte eenige bloemen of loof-werck daer in brengen. In dit geval dan, zoo zult ghy u Plaet nemen, ende vryven die wel met Olie van Olyven op de Graveerde zyde, op dat het swart ende vuylichheidt, die in de sneden soude kunnen zyn, wegh genomen werde.

Daer naer zult ghyse met de kruym van broot schoon af-vaegen, datter niet vers nochttevuyls op ofte in de sneden nenblyve.

Laetse daer naer over geglomme kolen heet worden, ende stryckt als dan met een veder den
sach-

fachten grondt daer over (gelijck vooren ghefeyt is) het gene daer ghy dan alleen op te letten hebt, is dat alle de sneden die ghy wilt dat zullen blyven, met grondt ghevult zijn. Dit gedaen zynde zult ghyse mede swarten (gelijck ick hier boven hebbe verhaelt) daer naer zult ghy doen dat ghy voorgenomen hebt te verbeteren, ende gevolgelijck, zoo zult ghy door het starck-waeter doen inbyten, sulck soorte van çieraedt als ghy begeert, acht nemende eer ghy het starck-waeter daer op doet, het zelve te bedecken met het mengsel (gelijck ick geseft hebbe dat ghy het eerste Graveersel dat op u Plaet was bedeckt hebt) indien de Grondt over al niet wel ingedrongen is, ende dit is altijdt het voorsekerste: Om dat het somtijdts beurt datter noch menghsel noch grondt in eenige streecken daer wy van geseft hebben en is, zoo zal het starck-waeter niet naer-lacten daer in te dringen ende alles te bederven.

Hebbende dan u vercieringe door het stark-waeter laeten inbyten, zoo zult ghy den grond van u Plaet afvegen door het vuyr, op de wyse als ick hier vooren van den fachten grondt geseft hebbe.

De negenste Figuer.

CAP. VI.

Korte beschryvinghe hoe men, den Graveer-yfer houden, stieren, ende slypen zal.

Erstelijck heb ick hier boven de Plaet om u het te beter te doen begrypen bygevoegt de Ghedaente van een Graveer-yfer met zijn heft, van vele kanten sich vertoonnende, om u door dese middel beter te kennen te geven, alles waer van ghy moet onderrecht zyn, te weten dat de Graveer-yfers komende van diese maecken, geen andere Gedaente en hebben, als die ghyse geeft, de Gedaente des yfers is in 't gemeen langer als breeder, ende somtijdts bykans vierkant, de gene welcke langer als breedt zyn, binnen bequaem een diepe snede volgens haer breette te maecken, de geseyde Figuren zullen u aenwysen hoe datse vier zyden hebben, van de welcke het niet noodigh is, dat men daer meer als twee om te Graveren scharp maecke; te weten, ghelijck de tweede Figuer uytwijst in 't groot met de Letters A. B. ende B. C. Voorders zoo wannee

Fig. II

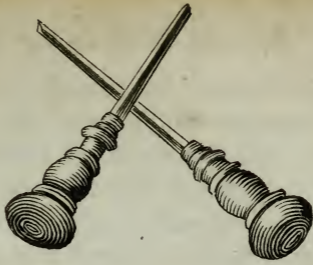

Fig. III

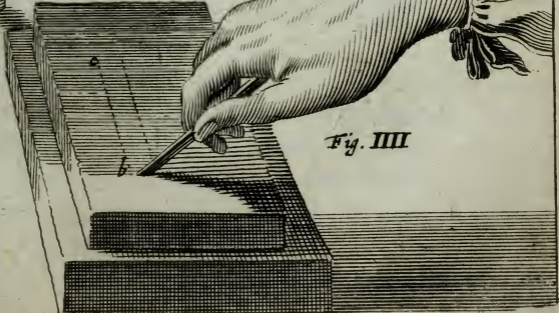
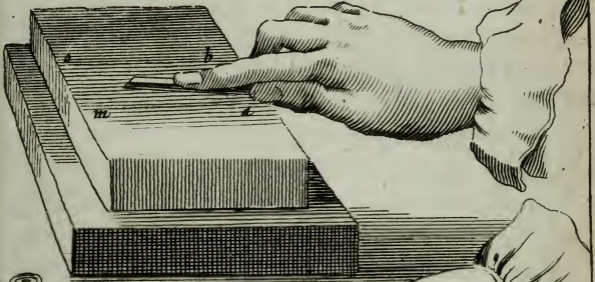

Fig. III

neer ghy nu u Graveer-yfer aen de enden gelijk maeckt zoo verthoont ſich de punt, of vaſte hoeck B. welcke in het Koper ſnijdt, zoo dat om de zelve Spits B. wel ſcherp ende ſnydende te hebben, zoo moet men de twee voorge- roerde zyden wel ſcherpen, ende zoo mede de zelve dichte van het Graveer-yfer boven. Ende daarom moet men verſien zijn van een goede effene Olie-ſteen, ende het Graveer-yfer met een van de ſyden daar op leggen: als by exempel met de zyde A. B. ende de zelve vaſt houdende vlak op de gezeyde ſteen met Olie van Olyven begoten, zo zult ghy daar u voorſte vinger ſtijf op drukken, gelijk de III. Figuer u verthoont, de zelve luſtigh daar over vryvende van B. A. tot O.M. en te rug trekkende oock ſterckelijck, van O. M. tot B.A. ende dat zoo langh tot dat die zyde geheel effen is, daar naar moet men zoo veel doen met de zyde B. C. zoo dat de gemeene zyden geheel ſcherp geſlepen zijn, ſnydende de langhte, in 't ront een duym breed.

Daar naar zult ghy het Graveer-yfer houden als in de I V. Figuer uytgebeeldt wordt, houdende het Graveer-yfer ſtijf op zoo een wijze de ſelfde heen en weder ſterck over den ſteen van B. tot C. vryvende ende daar naar wederkomende van C. tot B. zonder veranderingh, want haar gedaante zoude niet plat

vallen, indien men dickwils veranderde.

Indien de gezeide gedaente te breed is, zoo hoeft men de twee andere zyden maer een weynigh te slypen, die met A. D. ende D. C. gemerckt zijn, inzonderheydt den rugh met D. gemerckt.

Wanneer nu door langduerig gebruyck u Graveer-yfer te bot wordt, ende de moeyte waert is, de twee zyden op den steen te slypen A. D. ende D. C. zoo laet men het zelve van een Schaerslyper, ofte Messemaecker doen.

Ghy kondt dan wel oordeelen, dat hebbende alzo u twee zyden wel geslepen, te weten, de platte ende bovenste zyde, dat het zelve Graveer-yfer noodtzakelijk wel snyden moet, ende om dat alles aen zijn punt, of spits gelegen is, ende dat het oog qualijck kan bekennen of het zoodanig is als het behoort, zoo heeft men voor een gewoonte, om te weten of het scherp genoeg is, het zelve op den nagel te beproeven, of de gezeide punt, wanneer de zelve op den nagel druckt, daer wel indringht.

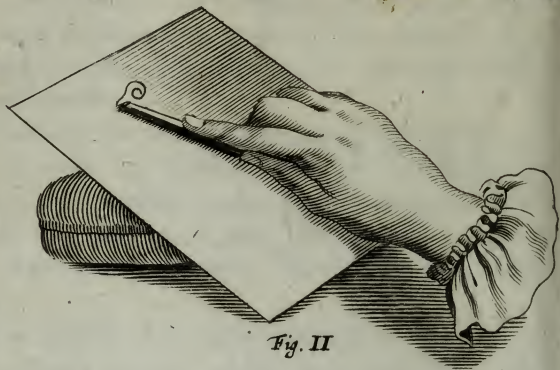

Fig. II

Fig. I

De tiende Figuer.

C A P. VII.

Daer is noch overigh te handelen van de maniere hoe men het Graveer-yfer op het Coper bestieren zal neffens noch andere besonderheden.

GHy ziet in dese Plaat hier boven, dat wanneer het Graveer-yfer bequaem gemaect is, om geslepen te werden, dat alhier het hecht geheel is, ende dat daer besyden staet, gelijk als half door-geklieft is, want dat doen gemeenlijck alle Konstenaers die met het Graveer-yfer arbeiden, op dat zy haer Graveer-yfer vlack op de Plaet zouden kunnen leggen, gelijk ghy zult kunnen zien in de Figuer, zoo zult ghy dan kunnen zien dat de handt het zelve houdt als of zy dat wilde nederleggen plat op de Plaet, als in de II. Figuer vertoont wordt, dat het nootzakelijk is dat het gene weg gesneden is, ofte die zyde naer het Coper gekeert zy, ende dat 'er niet een van u vingers tusschen de Plaet, ende het zelve gesloten zy, om daer door u Graveer-yfer te bequamer ende vryer te kunnen in 't Coper bestieren

ftieren als ghy eenige trekken maeckt. het welck ghy niet wel en zoudet kunnen doen, by aldien zoo uw Vingers, of een van de zelve tuffchen het Graveer-yzer, ende het Coper quamen te zijn.

Daerom zoo is't, dat men zorg moet dragen dat het dick rond van u Graveer-yzer, dicht in 't kruys van u Hand kome, om te steunen tegen het Arm-been, om daer door middel te hebben om meerder kracht op 't Coper te kunnen gebruicken, ende voornamentlijk wannermen groote ende diepe groeven maecken wil, ende om dat het van nooden is, om te kennen te geven de andere bedieningen, welke de rest der Vingers, waernemen in de zelve tijdt, geloof ick niet dat het zelve door eenige afbeeldinge kan verтоont worden, veel minder het zelve in der daedt voor het oog kan aangewezen werden.

Maer die gene welke haer by Plaet-snyders laten vinden, die kunnen het zelve, van haer, binnen korten tijdt, gewaer worden.

Ick zal my te vreden houden met alleen te zeggen hoe men zijn Graveer-yzer het beste dat men kan, zal bestieren, naer de rechte strecken van u Plaet, want anders doende ende u Vingers tuffchen het Graveer-yzer, ende het Koper, dat het Graveer-yzer, oft ghy een rechte kromme streck maeckt altijd dieper en
dieper.

dieper in 't Koper zoude gaen , ende derhalven zoo zoude ghy geen hael kunnen maken , zonder de zelve tweemaal te overloopen , waer door ghy de streecken te grof , ende geen zuyver linien zoud kunnen halen , gelijk hier voren , in't Graveren van 't Sterck-water is verhaelt.

Daerom zoo is het dat ghy u moet gewennen om u trekken recht en krom te maken , de handt of lichtende of swarende naer gelegentheydt der zaken.

En om deze oorzaeck moet ghy een klein Leder Kuffentjen maken , op de manier als de Vrouwen gebruiken om haer Naelden en Spelden op te steecken , zijnde een half voet in het vierkant , ende drie oft vier duymen hoog met sijn handt gevult zijnde , ende zult het dan wel vast op een Tafel zetten.

Daer naer gesteld uw Plaet op dit Kuffentjen , om het zelve zoodanig te draijen als de streecken u daer toe verbinden , het welck men door Figuren niet wel uitbeelden kan ; hier uit merckt ghy wel dat men hier alles het gene noodig is , niet wel kan beschryven . Want door de ervarentheidt onder vint men beter de swarigheden , die men door het lezen niet kan ondervinden , nochte door het zien van de Figuren . Het dunckt my oock dat hier omtrent deze Konst niemandt van nooden zy die niet

bekent en is hoe men met het Graveer-yzer omgaet. Niet-te-min zal ick u hier een zake verhalen welcke ghy wel licht niet weten zult, dat is zoo by geval u Graveer-yzer in 't steecken quam te breecken of stomp te worden, het welcke meer als te veel gebeurt, dat zoo wanneer ghy gewaer wordt dat uw' punt recht af breeckt, zoo is het een teken datze te hardt getempert is, daerom zoo zult ghy een gloeiende kool nemen, en den zelve blazende zult ghy u Graveer-yzer daer op leggen, ende als ghy bemerckt dat u Graveer-yzer geel wordt, zoo steectze met der vaerdt in het water, ende indien het Stael zeer hardt is, zoo moet ghy het op de Kolen laten leggen, tot datze als een Kars wordt die begint roodt te worden. Maer indien het Graveer-yzer zonder breken stomp wordt, dat is een teeken datze niet goet is.

Voorders zyt gewaerschouwt, dat naerdien ghy eenige halen of groeven gesneden hebt, dat ghy met een scharp Yzer of een ander wel-snydend' Graveer-yzer de zelve over schrap, wat daer door het steecken van de eerste reyse is aen blyven hangen, ende het zelve alzo wech neemt.

Neemt doch wel waer dat ghy dit doende geen schrabben en maect, ende om berer te zien wat men uitgestoken heeft, zoo maect men

men gemeenlijk een Lap van een swarte Hoedt welcke met Boom-Olie vet gemaect is, ende men vryft daer mede over de Gegra-veerde streecken, ende met eene met u Handt over de geheele Plaet, om te voelen of 'er geen braem van het uitgestekene Koper op gebleven is, welcke voelende zoo zult ghy de zelve wech nemen met het Graveer-yzer, ende zoo ghy eenige schrabben by ongeval gemaect hebt, zoo kunnen de zelve met het Bruynneer - yzer wech genomen werden, want indien men het Bruynneer - yzer daer sterck over vryft, zoo zullenze alle uit gevreven worden.

Daer is noch een zake diemen doen moet naer dat u Plaet vaerdigh is, en alles noch nagesien en gecorrigeert hebt, zoo moet ghy de zelve recht-winckel hoeckigh af - vylen, eerst met een grove Vyl, daer naer met een fijnder, ende de hoecken wat effenen, ende daer naer met een Bruynneer-yzer gladt maken, op dat die rouwigheydt geen swart in het drucken naer sich neme, wanneer de Druckers in haer werck zorgvuldig zijn, zoo ontlasten zy de Plaet-snyders van dit werck, maer dickwils drucken zy de Platen zoo als men haer die geeft, ende daerom zoo staet het aen den Plaet-snyder om te letten op het

gene ick gefeght hebbe , indien hy zoo op-
merckende wil wezen als hy behoort te
zijn.

Hier volgt de maniere hoe men een
Pars, ende andere noodige zaken om
te Drucken op Papier, met gefneden
Plaeten toe-ftellen zal.

H E T

HET DERDE DEEL,

De maniere om de

P L A E T E N

Op wit Papier af te Drukken.

A L S M E D E

De manier hoe men de Druck-
Parssen maken zal.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

WALTER D. HALL

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHYSICS DEPARTMENT

WAERSCHOUWINGE.

Ick was van meeninge in dit Tractaetje myn zeer weynigh omtrent de maniere om mei gesnedene Plaeten te Drucken op te houden, alzo het zelve myn beroep niet en is. Maer eenige van mijn Vrienden hebben mijn vertoont, dat het om vele te vernoeogen niet ondienstigh zoude zijn, daer wat breder van te handelen, op dat die gene welcke eenige Plaeten gesneden hadden, ende haer verre van de Plaetzen vindende al waer men de zelve zoude kunnen doen drukken, door dit schrift eenige kennisse mochten bekomen, om haer in tijdt van noodt te behelpen. Zijnde een Konst waer van (mijns wetens) noyt tot heden toe iets van beschreven is, de welcke nochtans noodigh verklaert dient om te doen zien het werck van de gesnedene Plaeten zoo wel met het Graveer- yzer, als wel door het Sterck- water uitgewerckt.

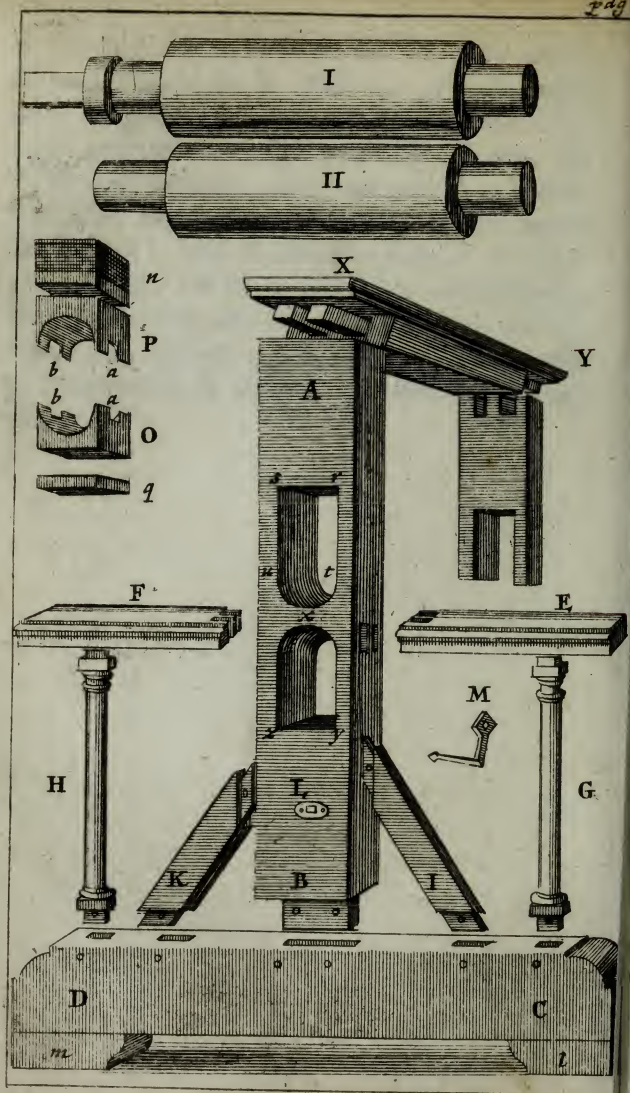
Dit verbindt my derhalven om alhier ver volgens, door een getal Figueren alle de stukken zoo wel enkele als t'zamen gesette te vertoonen, waer mede men op wit Papier druckt, ende om my beter te doen verstaen, om alle de bezonderheden welcke om een goet afdruckzel te maken van nooden zijn, voor te stellen.

Ende om dat ick beschrijvende de manier om een Pars te doen maken, de zelve te zamen te schroeven,

en van zijn toebehooren te versien, ick genootzaeckt
ben mijn Plaet onder de Rolle van gezeyde Parisse,
aleer zy ge-inkt is, te laten doorgaen ja al-eor
mense met het toebereytsel van Olie, swart, ofie
Verve heeft bestreken, waer van men sich in 't druc-
ken dient, als mede van de Ballen van het natten
des Papiers, ende de maniere hoemen de Plaet
swarten zal, heb ick u wel willen waerschouwen,
dat ghy alles hier naer in dit Handelingetje wel ver-
nemen sult, alwaer van de Pars toe te stellen, ende
de Plaeten onder de Rollen te laten door gaen gehan-
delt wordt.

De

De elfde Figuer.

C A P. I.

*Vertooinge van de stucken welcke een
Pars , om in wit Papier te
drukken , maken.*

Aer zijn veel stucken , welcke een Pars maken om de Plaeten op wit Papier te drukken , waer van het meestendeel , in dese Plaet ver-
toont worden.

Onder dese stucken zijnder twee welcke de Voeten genoemd worden, ende met de Letters C. D. gemerckt zijn , vier die men Klampe noemt , getekent met L. M. om de Pars hoog, ende vast te stellen.

Twee stucken als A. B. welcke men Houtte stylen noemt , hebbende elck twee lange uitgesnede gaeten als R. S. T. V. ende X. Y. Z.

Hier tot yder Stijl, welck men Boffen noemt met P. O. betekent , ende vier stucken houts gelijk de twee N. Q. welcke men in de sneden van de stylen legt , op dat de geseyde Boffen de banden der Rollen vatten kunnen , waer van men te zijner plaetse zeggen zal.

NOTA. De geseyde vier Boffen moeten aen de enden A. B. gekerft zijn , ende het
bin-

binnenste van de geseyde Boffen met blick beslagen zijn , gelijk hier naer zeggen zal.

Daer zijn vier stucken gelijk de twee I. K. welke de stylen stutten. Vier welck men de Armen van de Pars noemt , gemerckt E. F. Vier gelijk de twee stylen C. H. welke met het eene endt de Voeten , ende het ander den Arm van de Pars sluyten , ende vast houden.

Daer-en-boven is 'er noch de schroef gemerckt met L. welck daer twee zijn moeten, om het dwars-hout vast te houden, het welck men op zijn plaets verhalen zal , daer-en-boven de yzere sleutel gemerckt met M. om de schroef wel te sluyten.

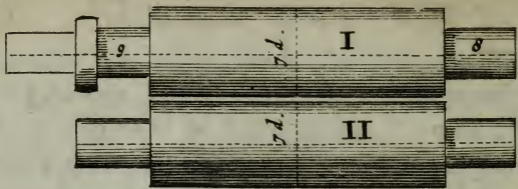
Ghy ziet het stuck gemerckt X. Y. welck men in de twee enden in snyden moet , om die twee stylen vast te houden , ende te zamen te hechten. Vorder ziet ghy boven de twee rollen , de bovenste gemerckt met I. en de onderste met II.

Hier schiet noch over de Tafel , Kruys , ende andere dingen , waer van men hier naer spreken zal.

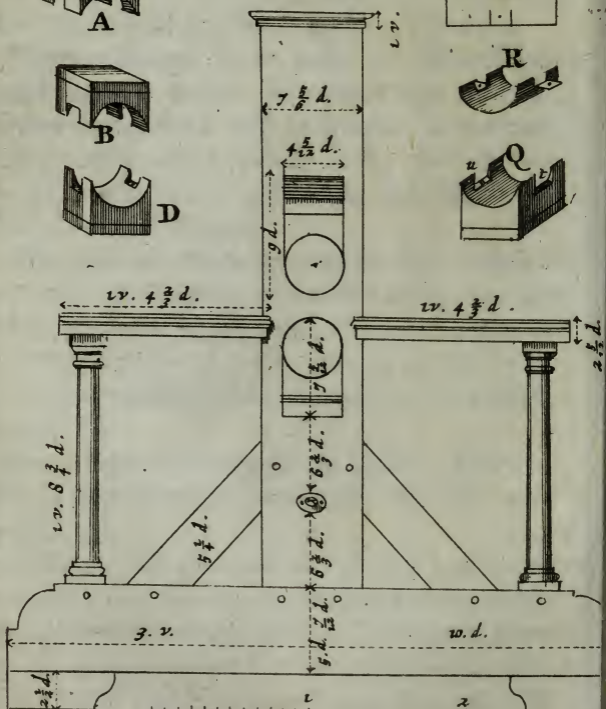
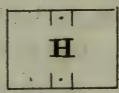
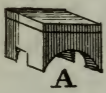
NOTA. De stucken van de Pars moeten gemaect worden van goet Eycken-hout dat wel droog zy, uit-genomen de Tafel en Rollen welke van goet hard Neuteboomen-hout zijn moeten, men maect somwylen de Rollen oock wel van Pock-hout.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a title or header.

Die Perß op de fyde met hare maat.

Scala van 2 voet

De twaelfde Figuer.

C A P . II.

Gelijckenisse van de stucken welck een zyde van de Pars maken.

GHy fiet in dese Plaet het meestendeel van de stucken waer van men spreecken zal, welcke de eene zyde van de Pars maken, zoo dat zo noch een zyde gemaekt zynde daer niet overigh en is als drie of vier stucken, welck ick beschrijven zal in de naervolgende Figuer om de Pars op te maken.

Ick heb de Maet van yder van de stucken hier by gestelt, ende om voeten te betekenen een V. gestelt, ende om duymen een D. ende om hout te betekenen een H. ende om u het te beter te doen verstaen heb ick hier een schael van twee voeten langh by gestelt, waer van de eene in twaelf duymen verdeelt is, ick hebbe wederom de twee rollen hier by gesteldt als mede de twee bovenste Boffen A. B. met de twee onderste Q. D. haer maeten, om te toonen dat de rolle I. in dat doorgesneden bovenste gat des stijs aen het endt 8. en 9. in haer banden ingevat moeten werden, alsoo dat de snede

snede van de ander styl daer recht tegen kome, ende de beyde Rollen wel door de Boffen omvat worden, 't welck ghy beter door de Figuer als beschryving zult kunnen verstaen.

Eer ghy uwe Boffen infet en de Rollen daer in doet, zoo moet ghy de zelve met wit Blick overtrecken, van binnen om de Rollen niet te doen slyten, ende haer loop te hinderen. De twee stucken H. en R. zullen u het zelve zonder veel daer van te schryven genoegsaem vertoonen.

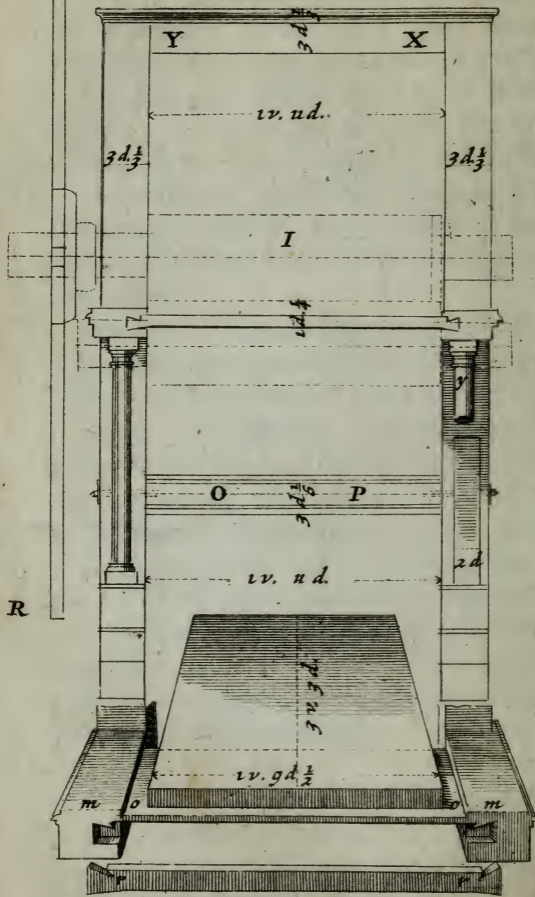
Dat stuck H. is een Plaet van gesneden Blick welcke in't gat van de Bos komen moet, om de Rol te omvatten welck stuck als het rondt gebogen is, de gedaente verkrygt als door de Letter R. te sien is, ende moet dit zo gebogen zijnde, aen de twee enden T. V. met kleyn Spijkertjens vast genagelt worden, aen de Bos met Q. gemerckt, ende zoodanig moet ghyse alle vier versorgen, zoo als ick u geleert hebt.

Ghy moet mede de geseyde Blicke Plaeten, als mede de enden van beyde u Rollen met vuyl Smeer bestrijcken, al-eer ghy u Pars om te drucken vaerdig maect.

Q

De pers van voore met haer mate.

R

Schala van 2 voet

De dertiende Figuur.

C A P . III.

Hoe sich de Pars van voren vertoont als se geheel in malkanderen geset is.

GHy fiet in dese Figuur ende sijn maten hoe dat de Pars vaerdich is, ende gedaen hebbende gelijk ick u te voren geleert hebbe met de twee stylen ende haer by-gevoegde stucken, om de twee zijden te maecken, daer niet overich en is als hoe datse te samen gehouden wordt door de vier stucken.

Eerstelijck door het onderste stuk P. O. genoemd een dwars balk, welck aen beyde de enden met twee Schroeven inde Stijlen geschroeft worden.

Vorders boven met het stuck X. Y. dat aen beyde enden inde Stijlen ingesneden worden, om de selve wel vast t' samen te binden.

Daer zijn Parssen daerse met schroeven, gelijk de onderste P. O. mede vast gehouden worden.

Ghy kondt mede sien hoe de twee Rollen ende het kruys inde beyde stijlen geset worden uyt de punten ende linien van dese Fi-

guur , gevolghlyck de Molens Q. R. welcken de Werckluyden Kruyssen noemen , gedaen zijnde aen het vierkante endt van de Rol , merckt hier te voren met I. de gefeyde Molen zal verтоondt worden in de volgende Plaet.

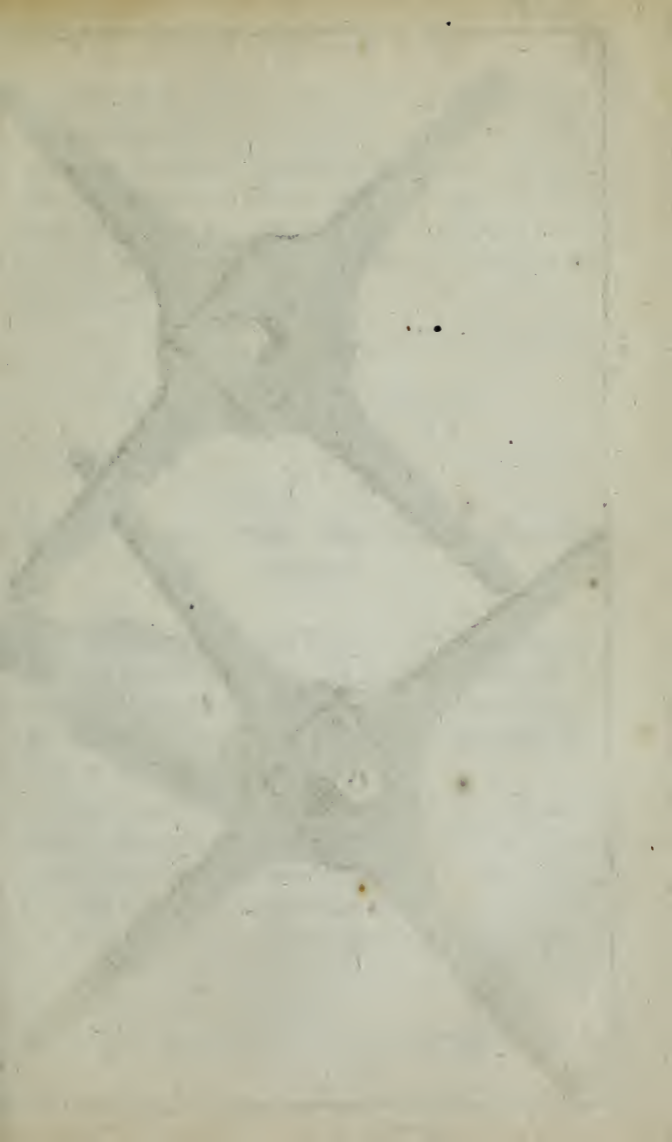
De dunne stijl of stut-is om geen andere reden gebroken , als om de plaets van de Stockboog te sien welke aen den stijl, ende den voet vast houdt , om de drie andere mede so te stellen.

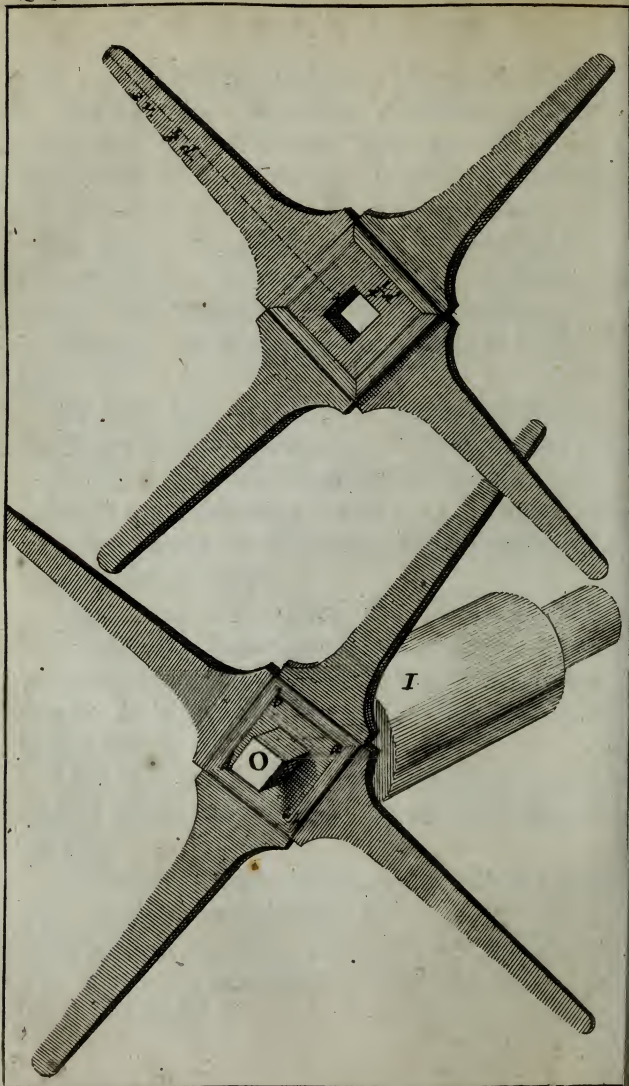
Ick heb hier onder in 't groot gestelt een stuck van de twee armen van de Pars, en waerle met R.R. geteekent, in sluyten moeten, naer dat men met kleyne pennen O. O. de zelve in de twee gaeten, in de armen M.M. zijnde, de zelve gefloten heeft.

Men moet wel toefien dat boven daer de Rol over de Tafel gaen moet , het een duym breed ontrent hooger zy als 't stuk R.R. anders fouders de Tafel vast overgaen , het geen niet wesen moet.

Men moet het zelve oock mēe doen aende andere zijde van de Pars , by de twee andere armen.

Ick heb hier onder mede verтоondt de Tafel van de Pars , welke drie voeten en drie duymen lanck moet zijn , en breedt een voedt negen duym en een half , gelijk ghy in de Figuur sien kondt.

De Rollen moeten wel rondt gedraeyt worden, ende over al even gelijk, ende soo zy by gevalle aen de enden uytbarsteden, soo zult gyder twee groote yfere platte ringen aen ider endt doen, in het houdt gesneden zijnde, soo dat de hooghte vande ringhen met het houdt van de Rol gelijk zy.

De veertiende Figuur

C A P. IV.

Beschryvingh van den Molen ofte het Kruys.

Uyt de voorgaende Figuur sult ghy genoeg gesien hebben dat den Molen dient om de Rol te doen draeijen, en het bort dat daer tusschen geleyt wordt, van het een endt tot het andere te doen schuyven.

Ghy moet oock wel daer op lerten, dat het Bordt, het welck tusschen beyde Rollen door gaen moet, van de selve aen alle zyden gelijk geparst wordt, daerom soo moet het geseyde bordt heel effen ende de Rollen circkel ront zijn, soo datse op de tafel geleyt zijnde daer geen dach door en schijnt.

Ik keer weder tot de gedaente van den Mo-

len ofte het Kruys , ende segghen dat ick het selve twee mael in de Plaet gestelt hebbe , het eene gelijk in de Figuur daer boven , alwaer het Kruys sonder Rol , ende in de onderste , alwaer het aen de Rol met I. gemerckt gesteecken is , ende met A. B. C. D. vertoont werdt , zijnde een stuck van het hout van een duym breed , het welck dient om den Molen te verstercken , om datse aldaer de meeste last lijdt ; ghy siet op 't ooch wel hoe ghyse draeyen moet , ende ghy sult in de tweede Plaet , die volgt , de manier vinden hoe het selve toegaet.

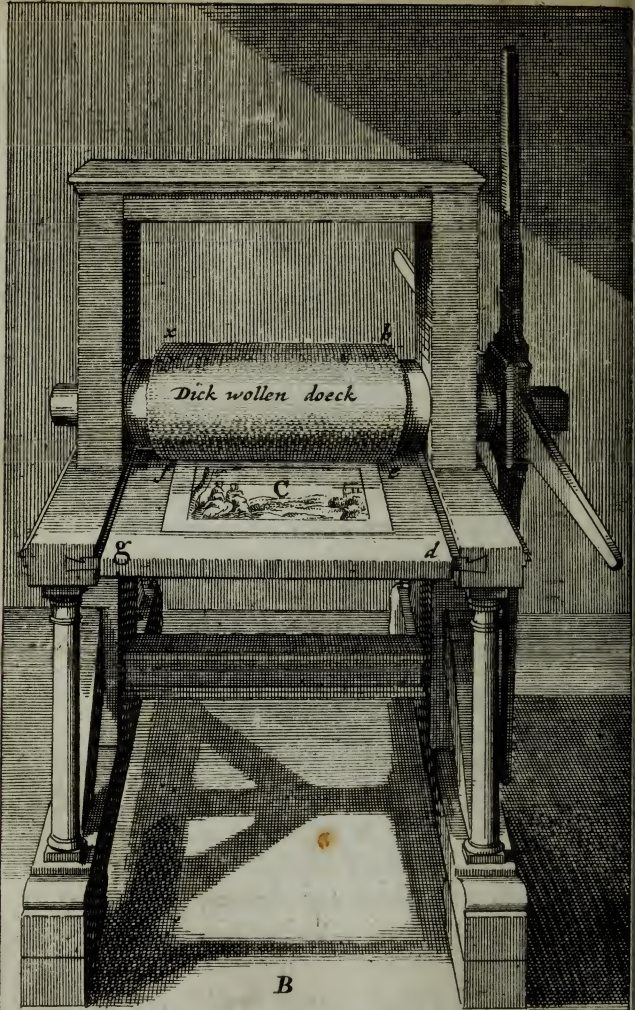
In de eerste die volgt , vint ghy hoe gy de Pars stellen moet eermen Drucken sal: niet-temin om dat ick hier plaets hebbe om wat te seggen , ende het geen ick gelove dat ick op 't volgende bladt niet soude kunnen stellen , soo sal ick het hier te vooren stellen.

Dat is , om in 't groot gesceyde Tafel te stellen neffens zijne Rollen , soo moet men eerst zijn bossen wech nemen , ende doense aen de enden van de Rollen daerse aen den Molen gesteken wordt , soo dat als men de Tafel voort stoot , ende de Rol op licht , den Tafel daer over gaet , ende by gevolch tusschen de twee Rollen , soo dat de t'samen-gevoeghde zijde van de selve boven is.

Daer naer moet men de Bossen weder doen daerse waeren , en daer naer sien of de Rollen ,

als-

De Perß van voore in perspective

als men den Molen omdraeyt, overal de Tafel raecken, soo draeyt en herdraeyt den Molen, sonder als door iemant als sich selven opgehouden te werden.

De vijftiende Figuur.

C A P. V.

Perspectivische voorstellinge der Parsfen, met al zijn stucken van voren aen te sien.

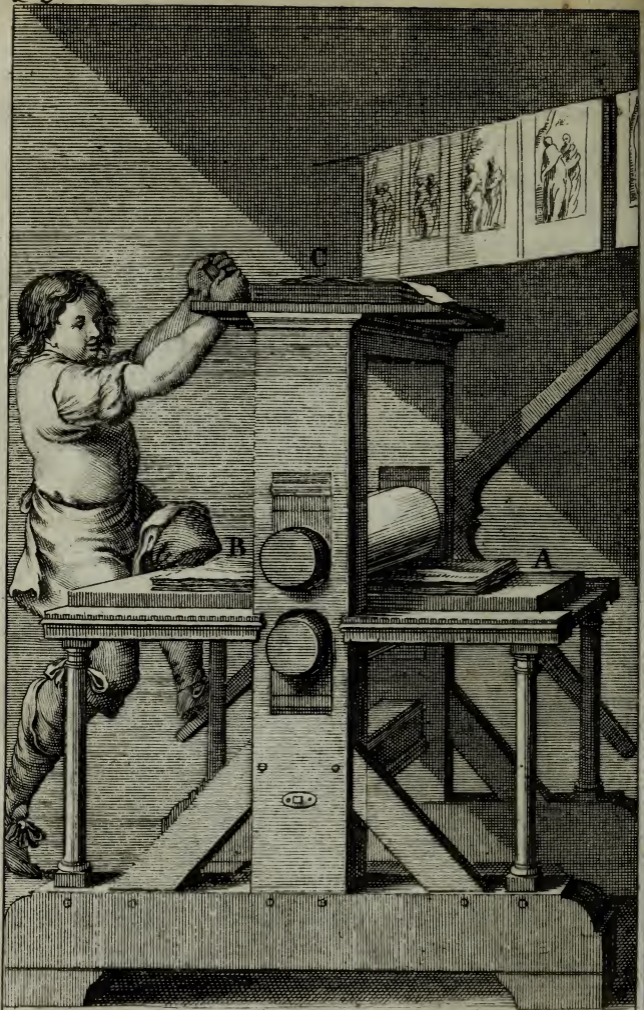
NAer datmen de Tafel tusschen de twee Rollen geleydt heeft, om noch meer verskert te wesen van dese effenheyt, soo moetmen op de Tafel legghen een Bladt papier, ende over de selve een grote Plaet, die het geheel bedecken kan, daer naer op de Plaet een of twee lappen Laecken, ende laeten het alles tusschen de Rollen doorgaen, ende indien het gene de Plaet gedrukt heeft op het papier overal gelijk is, soo is 't een teken datse wel gestelt is, dit en belet evenwel niet dat men in't Drucken fiet of de Plaet het gesnedene ende zijn swarte strepen over al behoorlijk uyt druckt.

Ende alhoewel ick noch niets gesecht hebbe

van de wolle lappen noch van het zwart, nochte van het zwarten der Plaeten, ende andere besonder heden welke ick hier by gestelt hebben soo sal ik nochtans niet naerlaten te vervolgens te verhaelen de manier om te drucken. Als nu vast gestelt zijnde dat de Plaet geswart is, ende dat men van wolle doeken en Papier versien is, als ghy nu twee drie wolle lappen hebt, gelijk ick u hier naer seggen sal, soo gaet midden tegen de Pars B. staen, leght een wolle lap op de tafel of het bort, daer naer twee andere daer op, soo dat de bovenste lap wat smalder zy dan de andere.

Als nu de geseyde lappen soo op malkanderen leggen, soo draeyt den Molen of het kruys rondom, tot dat de lap tusschen de Rollen aen de eene kant noch een hant breed onder blyve, slaet als dan de lappen om de Rol gelijk de letters F. X. H. E. uytwyfen.

Neemt daer naer een blat schoon papier dat niet vochtich is, van de groote als dat gedrukt wort, ende lecht het op de Tafel of het Bordt tusschen de plaets van D. E. F. G. om de Plaet een randt te doen hebben en lecht de Plaet algeinckt een weynich warm zijnde daer op, gelijk de figuur u de gegraveerde zijde door C. genoeghsaem aenwyft, daer naer lecht op sodanige ghegraveerde Plaet het blat dat ghy wilt ghedrukt hebben, ende daer boven op noch een

De Perſ op de ſyde in perspective

een diergelyk ander Blat, dat wat vochtich is gemeenlijk maculateur genoemd.

Daer naer dekt u wolle lappen van u Rol daer gelijk over ende het kruys fachtjens, ende rondt drayende soo doet ghy het alles aen de andere zijde uyt komen, gelijk ghy in dese Plaet fiet die met 16. getekent is.

De seftiende Figuur

C A P. VI.

*Hoe de Pars op de zijde naer het perspe-
ctief gezien wort, als den Drucker het
Kruys omdraeyt.*

DEN Drucker draeyt dan het Cruys fachtjens en rondt en niet starck, op dat het druckfel fuyver sonder vlekken, ende niet dubbelt en worde, ende indien de plaeten niet overal gelijk zijn, soo lecht tusschen de Tafel ende de Plaet catoen ende stucken grof papier, naer de gedaente van de oneffenheyt, ende als de Plaet, alsoo tot de zijde A. gekomen is, soo dat het papier niet meer onder de Rolle steeckt maer alleen op de randt van de wolle Lappen B. soo heft aen de zijde A. de Lappen gelijk op, de

felve om de Rol slaende, gelijk het gefeydt is, ende doet 'er hier mede het maculatuur papier af.

Daer naer neemt met u twee handen het bladt boven aen de enden dat op de Plaet is, en licht het foetjens op om het niet te fcheuren, ende fiet dan of het over al wel gevat heeft, indien het soo is, soo moet men de Plaet weder met swart bestryken gelijk wy hier naer seggen sullen.

De selve nu weder ge-inckt zijnde, moet men de selve weder vlack op de tafel legghen recht ter plaetse daerse te voren ghelegghen heeft, ende lecht daer een schoon bladt weder op, als mede 't maculatuur dat daer eerst op geweest heeft sonder het selve nat te maken, daer naer deckt de wolle lappen daer weder wel over als te voren, ende in A. staende, ende dan het Kruys foetjens draijende, soo doet 'et de Plaet weder tot de plaetse H. komen, waer van daen zy gekomen was, ende de Doecken als voren daer af doende, soo neemt het maculatuur ende het gedruckt papier daer af, en doet dit soo dickwils als het u gelieft.

Het is van noden te verhaelen, tot gemack van den Drucker, te hebben aen de zijde daer hy staet en druckt, twee Tafels om de gedrukte papieren daer op te legghen, gelijk A. B. nytwijst, de genatte papieren kan hy boven
op

op de pars op een nat-bort leggen, om die by de hand te hebben, gelijk de 16. Figuur by C. uytwijft.

Na dat de Drucker zijn dachwerck volbracht heeft, soo moet hy een Lap met Olyf-Olie nemen, ende smeren de Plaet daer mede, op dat het swart dat in de sneden sit, niet en droge, voornamentlijk als het heet weder is.

Soo moet hy mede doen wanneer hy gheen afdruckfels meer maken wil, soo datter gheen swart in de groeven blyft sitten, daer naer sal hy de selve in papier winden, tot dat hyse weder gebruycken wil, ende moetse onderwylene in een plaetse die drooch is op-sluyten.

Ick moet u noch seggen dat ghy de afdruckfels dien selven avont, ofte des anderen daechs vroeg op suivere wel gespanne koorden hangt, welcke ghy op malkanderen op de twee Tafels ghelecht hebt, de selve tot des anderen daechs soo laetende hanghen, daer naer lechtse op malkanderen wanneer het Papier drooch is, ende lechtse dan een dach of twee onder een Pars, daer naer leghtse by doufsijnen, of foodanig als 't u belieft, leghtse daer naer op een hoop in een Koffer, waer doorse heel swart ende drooch worden.

CAP. VII.

*Nootwendige saeken welcke men omtrent
de Koper Parsse weten moet als*

1. **T**E weten, wolle lappen te hebben om op de Copere Plaet te leggen, en somtijds onder wanneermen drucken wil.
2. Een Linnen doeck om het swart afte vagen.
3. Een Bal om de Plaeten daer mede te swarten.
4. Swart te gebruycken dat men Duyts swart noemt.
5. Een vat om de Olie te koocken.
6. De Lijnsaet olie op twee manieren te kunnen koocken.
7. Den Marmeren Vryf-steen, om het swart daer op te vryven.
8. Hoe men het swart vryven sal.
9. Het Confoor met vuur, om de Copere Plaet daer op te warmen.
10. Hoe men het Papier suyver maken sal.
11. Hoe men zijn Plaet incken of swarten sal.

CAP. VIII.

Van de wolle Doecken.

DE wolle Lappen moeten van sachten wol zijn.

Daer

Daer zijn Druckers welcke oock eenige Doecken van fargie gebruycken, welcke zy van begin aen op de Plaet leggen, ende drie of vier andere daer op.

Dese gefeyde doecken of lappen, moeten noch las noch soom hebben; men moetsse van twee of drierley groote maken, naer de gedaente van de Plaeten, ende het papier waer op men druckt ende om dat de gefeyde lappen, in 't Drucken hardt ende nat worden, soo is 't van nooden, dat men se des avondts van een doe, daer naer moet men se des morgens eer men se gebruyckt wel vryven, dat se weeck werden, men moet 'er oock voorraet van hebben, om die te hardt zijn, weder uyt te wasschen, ende den lym dieder van het papier aengekomen is af doen. Men moet oock van een goet getal oude doecken versorcht zijn, welke de Druckers, vaeg vodden noemen.

C A P. IX.

De maniere om den Bal om te swarten toestellen.

DEn Bal, wordt van goet starck linnen gemaectt, dat fijn en half fleets is, ende soo
ghy

ghy van dit linnen genoeg hebt, moet ghy het selve over malkanderen winden gelijk een windfel, hoe vaster hoe beter, daer naer naeyt het wel vast met een dobbelen draet door en door, soo datse ongevaer drie duymen dick zy in de ronte, ende vyf duymen hoogh, dit naer de kunst gedaen zijnde, soo sult ghy met een scharp mes de selve bequamelijck ronden, ende ghy sult het andere deel wat rondt verheven maecken, om het te beter te vatten als ghy daer mede de Plaeten swarten wilt.

C A P. X.

Hoedanig het Swart wesen moet.

HET beste Swart dat men tot het af drucken van Plaeten gebruyckt, wort Duyts-swart genoemt, ende komt van Franckfoort, zijn deugt bestaet daer in, dat het een aensien heeft als Fluweel-swart, ende als men het tusschen de vingers vryft, soo brieselt het als kryt, ofte styfiel-stof, het vervalste is soo schoon swart niet, ende in de plaets van sacht in 't vryven te wesen is het hart ende wreedt, en beschadigt de Plaeten seer.

Het goede wort van Wynmoer gemaect.

C A P. XI.

Hoedanich het vat om den Olie te koocken wesen moet.

MEn moet een tamelijcken grooten pot van Yfer hebben, met een deckfel dat daer wel op flayt, want sulx is hoochnoodig als den Olie branden wil, gelijk ick u sal verhaelen.

C A P. XII.

Hoedanich de Olie wesen moet, ende de maniere om de selve te Koocken en te Branden.

GHy sult fuyvere ende goede Oly van Lynzaed nemen, en doen daer een goet deel van in den pot hier boven beschreven, maer nochtans datse maer op drie of vier vingeren breed naer vol zy, ende legt het deksel daer op. Daer naer ontsteect een goet vuur, en setse daer op soo lanch tot dat de Olie begint te koocken, ende neemt wel acht dat het niet overkoockt, want het selve is seer geyaerlijck, alsoo de brand in de pot soude slaen.

Dit is daerom dat ghy u ooch gedurich daer op moet houden, ende een yfere Lepel in de
handt

handt hebben, en onder 't koocken gedurich omroeren, en als se op haer heeste is steek se haer selven aen, of ghy kont se met een branden Papier aensteken, wanneer se dan noch brandt soo neemt de Olie van 't vuur laet se soo brandent onder de schoor-steen, staen en roert se met den Lepel een half uur of wat meer, dit is de eerste Olie, die men dunne Oly noemt ten op sien van de dicke Oly die men daer naer maect.

Als gy nu de brandende Oly wilt uytlessen, soo dect u decksel wel dicht op u pot, 't welck oock met een doeck geschieden kan, op dat het vuur uyt gelescht worde, ende dat 'er geen locht uytwaesseme, daer naer sult ghy de Olie laeten kout worden, doet se dan in een suyver steene vat en bewaert se tot het gebruyck.

Dit gedaen zijnde soo sult ghy in de selve pot weder vande selve Olie doen die rauw is, om de diecke Oly te maecten, ende doet even als met de dunne uyt-genomen dat wanneer ghysse van 't vuur genomen hebt, ghy de selve langer als te voren moet laeten uytbranden, de selve gestadigh roerende, tot dat se dick ende kleverich wort, soo dat wanneer ghy eenige droppelen op een Tafelbort laet vallen, ende koudt worden, het selve wel sult konnen bemercken, dat se kleeft, en als Siroop is, daeren-boven sult ghy oock weten, dat ghy de
Olie

Olie zijn verticheyt, met een korst broot wanneer ghy den selven daer in werpt kont beneemen, soo het nu geschiet ware, dat het vuur al te hevigh in de Pot daer de Oly in is geslagen was, soo moet ghy der wat ongebrande Oly ingieten, ende soo ghy voor eenig ongeval besocht waert, die door brant in de plaetse daer ghy u Olie koockte mochte ontstaen, soo kont ghy de selve onder den blaeuwen Hemel doen sieden.

Men moet om het swart te briselen, een effene Marmer steen en een goede looper vaer dich hebben.

C A P. XIII.

Hoemen het swart breecken en sijn maken sal, om daer mede te Drucken.

AL eer ghy u swart sijn vryft, soo moet ghy u marmere steen, ende mael-steen of looper wel schoon maken. Neemt daer naer soo veel swart als ghy stoten wilt, by exempel: als ghy een half pondt op den steen vryven wilt ofte gevreven hebt, soo sult ghy omtrent de helft van het sevende deel, van een maet dunne Olie daer by doen, ende soo vervolgens naer dat 'er swart is, tot dat 'er niet meer Olie in en trecke, ende soo de selve verdrooght, soo doet 'er
noch

noch een weynich Olie by, maer draecht doch forge dat ghyder niet te veel by doet, daerom moetmen in 't vryven daer een weynigje tevens maer by doen, om het swart so drooch als het mogelijck is te vryven, daer naer als het swart ten ruygsten met de Olie gevreven is, so vergadert u swart op een hoeck van den vryfsteen, ofte ywers anders op, ende neemt van tijdt tot tijdt een weynich om te vryven, want soo ghy te veel op een tijdt neemt, sult ghy moeyte hebben om het wel fijn te krygen. Daer naer sult ghy dat sijne aen een andere zijde legghen; ende naer dat het alles wel gevreven is, moetmen het weder op den marmersteen legghen, ende in het vryven mocht ghy wel ongevaer de groote van een klein hoenderay van den dicke Olie daer onder menghen, ende naer dat het alles wel met malkanderen vermenght is, soo lecht het in een wel verglaesde Schottel, en dect daer een papier over, op datter geen stof op en valle, en also is desen Ink bequaem om de Plaet te swarten en te druckē.

Weest oock gewaerschouwt datter soo veel dicken Olie niet wesen moet in 't swart, datmen gebruycken tot de Plaeten die veel gebruyckt ofte niet diep gesneden sijn.

Voor al is het van noden dat den drucker voorsichtich zy met goet ende wel gevreven swart te drucken: Want indien het swart rouw is ofte

is, ofte qualijck ghevreven, boven dat het af-druckfel niet en doogt, soo bederft het alle Plaeten, als mede dat de Olie wel gebrant, ende van de dichte der Siroop zy, want indien het selvige dun is, soo blyft het swart in de groeven van de Platen sitten, ende geeft op het afgedruckte Papier maer een weynich swart, het welke voor al niet goet en is, om veel redenen, maer het swart met de Olien wel vereenicht zijnde, soo moet het nootfaeckelijck volghen, ditse beyde wel op Papier gedrukt worden.

C A P. XIV.

De maniere hoemen de Vuur-pot stellen moet met zijn Rooster daer op.

GHy moet een yfere vuur-test, die groot genoeg is om u Plaeten daer op te legghen, hebben, als mede een Rooster van yfer om op de vuur test te decken, om de Plaeten te onderhouden wanneer men se heet maekt om, de selve te swarten, als mede om het vuur locht te geven, op dat het niet verfticke, als mede om de kleyne Platen bequamelijck daer op te legghen.

Het vuur in de yfere test moet niet te heet of groot zijn: maer middelmatich, gedeckt met wat heete affche.

CAP. XV.

Hoedanich men zijn Papier moet bevochtighen.

OM u groot Papier te bevochtigen, moet gy een grooten back half vol fuyver fchoon Waeter hebben, als mede twee ftarcke plancken die achter gefchaeft zijn, naer de groote van u blat als het uyt geftreckt is, waer van de eene planck op den ruch moet gefchaeft zijn, om het felve Papier lichtelijck met u vingers daer van te kunnen heffen; als mede met der haeft een andere daer op te kunnen leggen.

Ghy fult dan vyf of fes bladeren met beyde u handen nemen, en de felve twee drie maelen fachtjens door het waeter fleepen, ende laet het waeter van de eene ende andere kant af druypen, fonder daer kreucken in te brenghen, leghtfe daer naer wel effen op een vande plancken op de effen zijde, ende doet foo met al het Papier dat ghy wilt vochtich maken, leggende het felve altijdt op het eerfte, daer naer lecht de effen zijde van u andere planck op het felve Papier, fo dat het alles tuffchen die twee plancken gefloten blyve. Vorders fult ghy op de bovenfte planck eenige fwaerte leggen, op dat het waeter door al het Papier beter doordringge, ende datter te veel is uytloope.

Men

Men moet het soo laten staen tot dat men het gebruycken wil.

N O T A. Als men het Papier des avondts gevochticht heeft , soo is het des anderen daeghs tot den arbeydt bequaem.

Ende wanneer men meer Papier bevochticht sal hebben als men drucken kan, dat overschiet moet men legghen by het gene men des avondts nat maecken wil , ende men moet het des anderen daeghs het eerste gebruycken , het Papier welck dat starck is ende wel gelymt , moet langher weecken , ende het dunne minder.

C A P. XVI.

Hoemen zijn Platen Incken sal, om de selve daer naer tusschen de Rollen om te drucken te doen doorgaen.

U Plaet dan geheel gesneden zijnde , ende bequaem om op te drucken , soo sult ghy den ruc op de rooster leggen , ende den vuurtest ; de selve tamelijck heet maeckende, daer naer neemtse met een schoone doeck by een van de hoecken, ende lechtse vlack op een Taefel , ende neemt den Bol ende swartse, gelijk ick u geleert hebbe , over al wel naer behooren, draecht wel forge dat gy alle streec-

ken en groeven van u Plaet wel in swart ; soo den bol te voren gebruyckt is , hoeft ghy soo veel swart daer op niet te nemen, soo niet, moet ghy drie of viermael meer swart nemen.

Bewaert u bol altijt op een plaets , alwaerder gheen stof aen en kome, want in 'tincken soude het selve strepen op u Plaet maecken , het welcke mede gheschiet wanneer den bol van het aenhangende swart te hart wordt , derhalven moet ghy het selve rondom af-snyden.

Hebbende dan u swart in al de sneden wel ingedreven , soo neemt een anderen suyveren doeck (niet die ghy in de handt hebt daer ghy de Plaet mede houdt) ende vaecht het swart dat op u plaet is daer mede af , als mede dat op de ruch mocht zijn of op de Tafel : lecht dan den doeck wech , soo lecht u plaet weder op Tafel , ghy sult u vlacke handt aen een doeck naerstich afvaegen die schoon is ende ghy in u ander handt hebt, voornamentlijck de vleeschachtige zijde uwes handts omtrent de pinck , daer naer sult ghy met u handt , voornamentlijk met die geseyde vleessige kant , starck overlanch en breet over u plaat vrijven, ende vaegt dan u handt of aen een doeck daer ghy u plaet mede vast houdt, daer naer sult ghy op de selve manier het swart dat noch overich is afvagen, soo datter niet anders als het noodige inde sneden blijft , siende dan datter gheen meer swart
of

of placken op u plaet fijn daer niet ghegraveert is , ende by gevolch het wit moet wesen als de randt van 't papier soo wanneer het blat gedruckt is , men moet oock de borden van de plaet wel afvaegen , op datter niet onfuyvers aen en blyve ; dit gedaen hebbende , soo lecht u plaet noch een weynich op den rooster , ende alffe een weynich warm is , soo neemtse weder op u handt , de selve eerst wel afgevaecht hebbende.

Neemt acht dat ghy de plaet niet anders als op de rugh en aen de kanten raect , en niet aen de zijde daerse gegraveert is.

Hier is noch overich te seggen geen sweeterige handen te hebben.

Den doeck waer mede ghy u behelpt om het groffte af te vagen, kondt gy meer maelen gebruycken als de zelve maer niet te hart is , gelegtheden sullen u kunnen voorkomen , in welcke ghyse dickmaels sult moeten verwisselen , ende van tijdt tot tijdt hebben ; dat meer is gy moet een laetje voor u hebben daer doeken in zijn , om u vingers af te vaegen eer ghy het natte Papier aenvat om op de plaet te leggen , ende als het ghedruckt is daer af te lichten.

Daer zijn meer andere dingen daer men op letten moet, te langh om te verhaelen, maer het oordeel van die dit Tractaetje lesen, of haer in

de konst oeffenen, fal het selve kunnen vervullen.

Alleen fal ick u seggen dat het somtijts noodig is, dat men op de Tafel van de pars eerst de wolle lappen lecht, daer naer het maculatuur, ende daer naer het papier, op het welck men Drucken wil, ende men keert als dan de gegraveerde zijde van de Plaet om, en leghtse daer op, daer naer noch drie vier wolle Lappen daer op, om de Rollen niet te beschadigen, ende dat de plaet niet te seer en kromme. Dit doet men als het gene men af drucken wil, het selve dat vereyscht.

Men kan oock met roode, bruyne en diergelijke verwe de Plaeten op wit papier af drucken, wanneer de selve maer wel ghevreven zijn, de bruyne verwe kunnen met de dunne Oly gevreven worden: maer de lichten met de dicke Oly, om dat daer gheen vet aen is.

Ende om dat ick eens op een tijdt ghesien hebbe, dat het druck-swart op het vergult of versilvert Papier niet hechten wilde, soo heb ick ghedacht dat het selve andere mede soude kunnen gebeuten, ende naer middel omgesien om het selve te voorkomen, welcke is niet anders als onder soo veel swart als (by gelijckenisse een Ay) een halve lepel offe-gal, vermengt met wat Azyn, ende daer onder een weynich Sout. Men moet forch draghen dat men niet
meer

meer swarts met de gal vermenght, dan als men op een mael ghebruycken wil, want het anders verderft soo men het alle twee uuren niet varfch maeckt.

Hoe men met verwen Drucken sal.

LAet ons by gelijckenis stellen dat ghy een Plaet hebt maer van een figuur, en ghy wilt datse in 't afdruckfel twee drie coleuren vertonen sal, te weten, de hoet grauw, het hayr een weynich bruyn, de mantel roodt, het wambais ende broeck van een couleur, de kouffen van een ander, ende soo voorts.

Soo sult ghy eerst een andere kopere plaet hebben van de selve groote als de eerste, soo datse daer op gelecht zijnde, aen alle kanten daer mede net over een kome, als nu de eerste afdruck en de bloote omtreck, op een plaet op dick en starck papier gedruckt is, so moet men op de andere plaet maer de hoet, of wat men aen dat beeldt graeu wil hebben met sulcken verwe in smeren, of met een penceel beschilderen, en soo veel mael af drucken als men exemplaren begeert.

Na dit doet men op dese manier, met andre verwe, en doen dat hayr, den mantel en kouffen besonder snyden, en met bequaemen ghe-koleurde verwen kan men dit te allen tijden te

wegen brenghen. Hier neven is dit tot opmerckingh, dat men dat papier t'elckens ondertuffchen moet weder droghen laten, en dan alffe netten dat haer de verwe niet en verbreedt, en uyt loopt,

Daerom moet 't gheseyde papier dick fijn, en tuffchen twee natte bladen fachtjes ghevochticht werden. Soo zullen haer de koleuren beter en schoonder vertoonen, als offe van een affetter gheschildert waren.

Eer ick eyndighe, zal ick verhaelen wat de Druckers proeven of teghenproeven noemen. De proef is de eerste, tweede of derde afdruckfel, diemen van een Plaet treckt waer mede noch niet ghedruckt is. De tegenproeve wort gemaect met de gheseyde proef op dese wyse: Als men de proef ghemaect heeft, soo lechtmense averchts wel effen op de plaet diese gedruckt heeft, daer naer leyt men op de proef een vochtich bladt, daer naer de Maculatuur daer boven op, ende ghevolgelijck de lappen, ende men laet het alles door de Rollen heen gaen, ende het gheseyde blat afghelicht hebbende, soo bevint men dat de proef de teghenproef gemaect heeft.

Wanneer het ghebeurt dat het swart drooch is in de sneden van de Plaet, soo moet ghy de zelve in looghen op kooken, of men kanse by gebreck van looch oock met Wied-asch-water
uyt

uyt-koocken , en als ghy bevindt dat de vuylicheydt t'eenemael daer uyt is ghetrocken , soo giet dan ghemeen waeter op de Plaet , soo datter door het dickwils af spoelen gheen affche meer op en blyve , want het selve foude krassen maecten.

Den Drucker moet zijn papier elckemael in Aluyn-water nat maecten , ende om het zelve te doen , is het nootfaeckelijck dat hy in het waeter op het vuur staende, Aluyn doet, ende daer naer met het zelve waeter zijn papier bevochtighe in plaets van ghemeen water.

Het is eenighe jaeren gheleden dat Meeſter *Gerrier*, een Bourgongjon , een van de beroemſte Schilders van zijn tijt , opentlijck vertoont heeft op grauwpapier , een weynich bruyn zijnde, eenighe Figuren, waer van de Trecken van ſwart Omber wit verhooght waren , even ghelijck als foodanige ſteene Beelden ghevonden worden ſoo ſchoon en Cierlijck , dat ick de ſaecke , by myn zelve overdacht hebbende , oordele het zelve op deſe wyſe te geſchieden :

Men moet twee Plaeten hebben effen van een groote , op een van de zelve kanmen ſtecken het ghene men begheert , daer naer doen het zelve met ſwart op een grof papier afdrucken , ghelijck ick hier te vooren ghezeyt hebbe , om de coleuren af te drucken. Ende

de andere Plaet vernist hebbende (als mede verhaelt is) ende de verniste zijde daer recht tegen legghende , ende latende het zelve onder de Rollen door gaen , soo zal die stempel zijn teghen proef teghen de verniste Plaet gedaen hebben , waer naer ghy de verhoogingen op de zelve graveren moet , en seer diep door het starck-water doen in-eten , dit zelve kanmen noch beter met het graveer-yser uytwercken.

Dit gedaen zijnde, soo vinde ick de grootste swaricheydt hier in , dat men papier vindt het welck sich niet roodt laet verwen , ende voor als noch vinde ick gheen beter Olie , als Olie van Nooten , de uytgeperste en ongekoockte is de alderdienstelijckste , daer naer moet men de zelve in twee loode vaeten doen, ende in de Son laeten staen , tot datse ghenoech dick is , naer de behoorlijkheyt van den dunne Olie , waer van ick hier te vooren verhaelt hebbe, ende om die als dicke Olie te maken , moet men een van de twee vaeten veel langer in de Son laeten staen.

Ende ghevolgelyck moet ghy van goedt en sacht Lood-wit voorsien zijn , het zelve mede eerst kleyn vryven , ende drooch maecken met gheseyde Olie , ende daer naer wel vermenghen met de andere Olie , ghe-lyck met het swart doet. Daer naer heb-
bende

bende u eerste Plaet geheel van swart. gedrukt, ofteandere verwe op geseydt grof papier, soo zult ghy het gedruckte tien of twaelf dagen wel laeten drogen, ende daer naer het geseyde papier, over ander vochtich papier heen leggende, soo moet men de verhoogingen van de Plaet met geseyde wit vullen, ghelijck men met swart anders doet, ende hebbende de zelve wel af gevaecht, soo lechtse op het grof ghedrukt papier, soo datse effen weder passe op het gene de eerste Plaet gedrukt heeft, wel acht nemende datse niet scheef en leyt.

Nu soodanich naer behooren versorcht zijnde, ende een weynich warm wesende, soo laetse tusschen de Rollen door-gaen, de lappen boven en onder wesende, soo als u meer maelen geseyt is.

Al-eer ick dit voorgaende hadde gheschreven, hebbe ick wel geweten dat men in Italien om Vernis te maecten die hart is, in plaets van Nooten Olie men Lijn Olie gebruyckt, en dat men den besten vernis binnen Venetien ende Florencen by kruydeniers, ende Drogisten te koop vindt.

Onder anderen zoo was die Vermaarde *Matthijs Merian*, Loff. gedagt. gewoon zijn Grondt-stof, die hy op zijn Plaeten smeerde, te maken als volgt, hy nam tot

Zomer-Grondt:

- 1 *Loot Espalt.*
- $1\frac{1}{2}$ *Loot Maagde-was.*
- $\frac{x}{3}$ *Loot Mastix.*

Winter-Grondt:

- 2 *Loot Espalt.*
- $1\frac{1}{2}$ *Loot Maagde-was.*
- 1 *Loot Mastix.*

Dit bracht hy dan aldus na de Konst te samen, lijk mede dees volgende met haar stoffen dede.

Die braaven baas *Sebastiaan Furk*, loffel. gedagt. was 't sijner tijdt gewendt te nemen tot zijn

Zomer-

Zomer-Grondt: en zijn

Winter-Grondt:

- 3 *Loot Espalt.*
- 4 *Loot Maagde-was.*
- 1^r/₂ *Loot Spiegel-harst.*
- 1 *Loot Mastix.*

Onzen deftige Meester *Samuel Savery*, en de zijne, behelpen haar gemeenlijk met dit volgende ; tot

Zomer-Grondt:

- 3 *Loot Maagde-was.*
- 1 *Loot Espalt.*

Winter-Grondt:

- 2 *Loot Maagde-was.*
- 2 *Loot Espalt.*

Mijn gewezene konstige Meester *Pieter Nolpe*, gebruykte als volgt tot zijn

Zo-

Zomer-Grondt:

- 5 *Loot Espalt.*
- 6 *Loot Maagde-was.*
- 2½ *Loot Wierook.*
- 3 *Loot Spiegel-bars.*

Winter-Grondt :

- 3 *Loot Espalt.*
- 6 *Loot Maagde-was.*
- 2 *Loot Wierook.*
- 2½ *Spiegel-bars.*

Met welck ik my mede dienstelijk behelp.

Nu zijn hier noch eenige die om de Meesters-baazen die zy gebruycken , haar meê laten Meesters noemen , en ook byzondere Gronden leggen , die ik (om niet te vergeten , en ook mits daar wat goedts in steekt) de Lief-hebbers meen mede te deelen.

Ten cersten ,

Tot Zomer-Grondt :

- 4 *Loot Espalt.*
- 5 *Loot Maagde-was.*
- 2½ *Loot Spiegel-bars.*
- 2 *Loot Mastix.*

Win-

Winter-Grondt :

- 3 *Loot Espalt.*
 5 *Loot Maagde-was.*
 $1\frac{1}{2}$ *Loot Spiegel-bars.*
 1 *Loot Mastix.*

Een ander.

Tot Zomer-Grondt :

- 6 *Loot Espalt.*
 4 *Loot Maagde-was.*
 $2\frac{1}{2}$ *Loot Mastix.*

Winter-Grondt :

- 3 *Loot Espalt.*
 5 *Maagde-was.*
 $1\frac{1}{2}$ *Loot Mastix.*

Een ander.

Tot Zomer-Grondt :

- 3 *Loot Espalt.*
 3 *Loot Maagde-was.*
 $1\frac{1}{2}$ *Loot Spiegel-bars.*

Win-

Winter-Grondt :

- 2 *Loot Espalt.*
- 4 *Loot Maagde-was.*
- 1 *Loot Spiegel-hars.*

Een ander ,

Tot Zomer , en

Winter-Grondt :

- 4 *Loot Espalt.*
- 6 *Loot Geel-was.*
- 3 *Loot Spiegel-hars.*

Dees Grondt met Noot-Olie getempert , is zeer goedt om te stoppen.

Tot slot , gebruyck ik om te stoppen dit naaryvolgende :

- 3 *Loot Pik.*
- $\frac{1}{2}$ *Mutsje uytgebrande Lijn-Oly.*
- $\frac{1}{2}$ *Stuyv. Terpentijn.*

Dit saam na de Konst gemengt , is goedt , en vaardig.

T O E-

T O E - G I F T .

N Adien ik de Lief-hebbers der *Etz-konst*, door dit voorgaande Traktaat van den vermaarden *A. Bosse*, diezelfde konst genoeghsaam (mijns oordeels) heb kundigh gemaakt, en zoo veer geholpen dat zy hier door vermogens zijn Meesterlijck te kunnen voortgaan : nochtans mits yeder Landt, ja yeder Meester van een en zelfde Stadt, zijn byzondere manieren heeft, heb ik als Lief-hebber van der jeugt aan der zelve konst, staag be-yvert voorname, en brave bazen haar manier (zoo veel my mogelijk was) na te vorsen : voorder bezeffende, hoe het beestelijker, als menschelijk is eenzinnigh, en hals-sterk voor niemandt als zich

zelfs te zorgen , en voor zich alleen
maar te leven , tegen die treffelijcke
Wijsgeeren haar getuygeniffen , die
willende een mensch zijn alderbe-
fte , en eygenfte toe-naam geven de
zelve de by naam van *Gemeenschap*
of *gezelschap houdende* toe voegen , en
zeker met recht , mits niemandt
averechter en leeft , na het inzicht
daar hy toe is geschapen , als die zich
nergens mede als met zijn eygen
zelfs moeyt : geen heerlijcker noch
loffelijker , als mildadigheyt , en van
die geen treffelijker als die bestaat in
verburgentheên meê te deelen , by
name zulcke verburgentheên , door
welkers geboorte een werelt op te
proncken is. Wat heerlijk , ja over-
treffelijk een dingh de Konst van
Plaat-snyden is , blyckt hier uyt dat
zonder de zelve de doorluchtighste,
en

en oorbaarste Mannen des werelt nu of vergeten , of noodeloos zouden zijn ; Want wie wil Hemel, en Aerdens loop, gestalt, en andere zoogewenste noodtwendigheên te deegh kundig worden, zoo hem dees Kunst daar niet heel toe en pordt. Doch mits die te zwaar , en moeyelijk schijnt om de werelt van alle noodtwendigheên (zoo veel haar belangt) te voorzien, zoo hebben de vernufste de Kunst van Etsen bedacht om makkelijker , en spoediger met dit zoo noodtwendig werck voort te varen, tot welckers onderrecht het minste niet en is het leggen der Gronden, welke schoon genoegzaam te voren verhandelt, vint my gepordt, zoo niet gedwongen , om buyten die manier, die men daar af in *Hoogduyts-landt*, en *Vrankrijk* gemeenlijk volgt, te stellen

het geen eenige voorname *Nederlant-*
sche Meesters, of ook eenige byzon-
dere in *Hoogduyts-landt* daar byzon-
derlijk, tot des zelfs volkomen ver-
eysch, en volmaaktheyt te brengen,
by bedacht, en goedt gevonden heb-
ben. Ik zou het voor my alzo on-
heus rekenen, als het heerlijk voor
die Meesters was, zoo oorbaar een
Konst te bedenken, zoo ik, door yver
die na hebbende gevorst, en gevon-
den, tot harer luyfter, en mijn plich-
tigheyt alle Lief-hebbers niet kun-
dig maakten. Dat ik hier meer aan-
gehouden my achte, was, dat ik,
(niet gelijk sommige, die als zy iet
nieus hooren noemen, dadelijk haar
in beelden het selve meê doorgront
te hebben, daar sy dikwils het alder-
veerst af zijn, en derhalven, door haar
waanwijsheyt, willende daar andere

in onderwijfen, die geheel verwarren, en aan het brodden helpen) het felve lang ondervonden heb, en hier om voor goedt kan keuren, ja zelfs daar loffelijk van fpreken. De Liefhebbers lieven dan, dees mijn plichtige moeyten in dank aan te nemen, en my voorder tot treffelijker te bevorderen, welke foo de moeyten niet wouden aanleggen om zelve dees ftoffen te bereyden, zullen die t'allen ftonden by my voor een billijke prijs kunnen bekomen, als alle andere noodtwendigheên, en wat tot Konft van Plaat-fnyden, of Etsen dienftig zou mogen zijn.

Vaart wel.

R E-

REGISTER

VAN DE

Voornaamste zaken, die

IN DIT

TRACTAET

Verhandeldt worden.

*E maniere om harden Grondt te maken,
daer van ick my diene* Fol: 1

*De vermenginge van Kaers-ongel, en
Boom-oly om de Platen mede te be-*

*strijcken, op dat het Stark-water daer niet ver-
der in bijte.* 2

*De middel om Stark-water, tot de geseyde Grondt
te maken.* 4

*De maniere om tamelyk wel het Roode Koper te
kennen daer men op werkt.* 6

*De maniere om het Koper te bereyden, ende te smel-
den tot Platen.* 8

*De manier om de Grondt op de Platen te strijcken,
ende de selve swart te maken.* 13

*De middel hoe men de Grondt op de Platen drogen,
ende hart maken zal.* 15

*Maniere hoe men sich houden moet, als men op de
Gegronde Platen iets ontwerpen wil.* 18

*Hoe men de goede Naelden kennen, ende in 't hout
zetten zal, om daer mede wel te kunnen Grave-*

REGISTER.

<i>ren wordt verhaeldt.</i>	19
<i>Hoe men de Naelden slypen , ende de Spitsen fatsoeneren zal.</i>	20
<i>De maniere om sijn Figuur , op den Grondt af te tekenen.</i>	23
<i>Maniere om de Grondt te bewaren , als men daer in op de Kopere Plaet Graveren wil.</i>	25
<i>Manier om in de Grondt te Graveren.</i>	26
<i>Hoe men de ronde geslepene Graveer-naelde op het Koper regeren zal.</i>	28
<i>Hoe men met de Breet-geslepen Naeldt grove trekken maken zal, en om te houden en te regeren.</i>	32
<i>De manier hoe men de Plaet stellen moet , als men het Starck-water daer op doet.</i>	38
<i>Een vertooningh van een Instrument , om de Plaet makkelijk te houden , als men het Starck-water daer op wil gieten.</i>	42
<i>De manier om Starck-water op de Plaet te gieten, ende de zelve te bedecken met het menghsel van Kaers-Ongel , en Olie om de hoogsels , ende verschieten sacht voor te stellen.</i>	45
<i>De manier om den Grondt van de Plaet te doen , wanneer het starkwater sijn werck heeft gedaen.</i>	53

T W E E D E D E E L .

D <i>E manier om sachten Grondt te maken.</i>	57
<i>De manier om den Grondt op de Plaeten te doen.</i>	59
	De

REGISTER.

De manier hoe men de Plaete met Was boorden zal op datter het Starck-water ofte Scheyd-water niet af-loope. 65

Hoe men den harden of weeken Grondt op de Plaet wit maken zal. 69

De middel hoe men, naer dat de Plaeten ingebeten zijn, het gene dat vergeten mocht zijn ofte men veranderen wil, het zelve zal moeten doen. 72

De maniere hoe men een Graveer-yser houden, sturen, en slypen zal. 74

De manier hoe men het Graveer-yser om te Graveren houden zal, ende andre bezonderheden meerder. 77

D E R D E D E E L.

Waer in verhandelt wordt de manier hoe men de Kopere Platen op wit Papier af drukken zal

als mede :

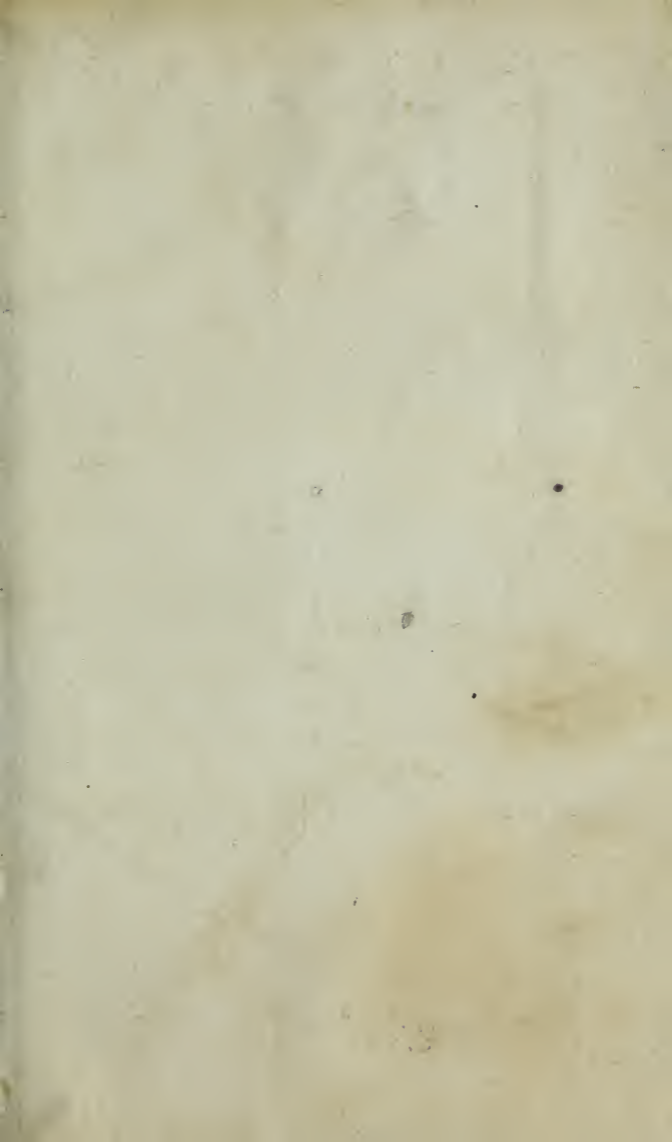
Hoe de Druck-Perffen moeten gemaectt zijn, en in haer maten en deelen af-gedeeldt.

H*ier by gevoecht een wyt-loopige beschryvingh, met Figuren van alle de stukken tot een Pars behoorende, ende andere Zaecken noodigh om de gesnede Plaeten op Papier te drukken.* 87

Ende eyndelijck eenige byzondere opmerckingen, raeckende gezeyde Drukken. 95

t A M S T E R D A M,

Ter Drukkerye van STEVEN van LIER,
in de Lange-straet, by de Blaeuwe Burghwal. 1662.

SPECIAL

86-B

25977-2

THE GETTY CENTER
LIBRARY

